

24:1

Fråga om beräkning av nödvändiga kostnader (kapitaltjänstkostnader) för allmän va-anläggning, om återbetalningsskyldighet för oriktigt uttagna va-avgifter och om ränta på belopp som skall återbetalas. Även fråga om tappande parts skyldighet att ersätta motpart för rättegångskostnader vid Va-nämnden.

Bostadsrättsföreningen Trumslagaren nr 7 äger fastigheten Trumslagaren nr 7 i Stockholms kommun, vilken fastighet ligger inom verksamhetsområdet för kommunens allmänna va-anläggning och är ansluten till ren- och spillvatten. Föreningen köpte fastigheten, som sedan 1925 är bebyggd med ett flerbostadshus med bl a bostadslägenheter, i juni 1974 med tillträde den 1 oktober samma år.

Bl.a. åren 1975–1981 har föreningen till kommunen erlagt bruksavgifter för va med vissa belopp. Föreningen har gjort gällande att den därvid – enär avgifterna överskridit vad som behövts för att täcka nödvändiga kostnader för va-anläggningen – betalat för mycket. Vad som föreningen enligt sin bedömning betalat för mycket motsvarar de delar av kapitaltjänstkostnaden som består av s k meravskrivning och – för åren 1975–1979 – s k merränta och kommunal inkomstskatt (kommunalskatt och landstingsskatt) på meravskrivning och merränta, allt i den utsträckning som dessa poster gett överskott enligt respektive års bokslut.

Med meravskrivning (överavskrivning) förstås skillnaden mellan avskrivning på anläggningens nuanskaffningsvärde (kalkylmässig avskrivning) och avskrivning på anläggningarnas historiska anskaffningsvärde (bokföringsmässig avskrivning eller grundavskrivning). I förevarande fall är nuanskaffningsvärdet (återanskaffningsvärdet vid avskrivningstillfället) lika med det historiska värdet uppräknat enligt konsumentprisindex. Med merränta förstås skillnaden mellan ränta beräknad på anläggningarnas bruksvärde, dvs. nuanskaffningsvärdet med avdrag för värdeminskning pga anläggningens ålder och nyttjande, och ränta på det bokförda värdet, vilket är det ursprungliga anskaffningsvärdet minskat med bokföringsmässiga avskrivningar. Med ändring av vad som gällde tidigare – såvitt nu är i fråga alltså åren 1975–1979 – beräknar kommunen fr.o.m. 1980 räntan endast på det bokförda värdet.

De av föreningen påstådda merkostnaderna 1975–1981 uppgår till 21 187 kr, varav 17 147 kr avser meravskrivningen och merräntan och 4 040 kr skatten på dessa poster. Beloppen fördelar sig enligt följande (ej merränta 1980 och 1981):

	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981
Meravskrivning och merränta	1976	2235	1020	2847	3287	3127	2655
Skatt	368	620	255	427	966	781	623
Summa kr	2344	2855	1275	3274	4253	3908	3278

Fördelade per levererad m³ blir beloppen (i ören) följande:

	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981
Meravskrivning och merränta	59	54	28	100	119	96	81
Skatt	11	15	7	15	35	24	9
Summa	70	69	35	115	154	120	90

Under påståendet att kommunen genom att ha uttagit ovannämnda belopp åsidosatt självkostnadsregeln i 24 § va-lagen yrkade föreningen att Va-nämnden måtte förplikta kommunen att till föreningen återbetala 21 187 kr jämte ränta, som är lika med kommunens internränta och skall beräknas enligt följande:

7,5 % på	2344 kr för tiden 1.1–31.12.1976
8,5 % " (2344+2855)	5199 " " " " 1977
8,5 % " (5199+1275)	6474 " " " " 1977
9,5 % " (6474+3274)	9748 " " " " 1977
9,5 % " (9748+4253)	14001 " " " " 1977
11 % " (14001+3908)	17909 " " " " 1977
12 % " (17909+3287)	21187 " från 1.1. 1982 till betalning sker.

Föreningen har i andra hand yrkat ränta på 21 187 kr enligt 6 § räntelagen – i dess lydelse före den 1 juli 1984 – från den dag kommunen delgavs ansökan i målet, den 14 mars 1983, till betalning sker.

Vidare har föreningen yrkat ersättning för kostnader i målet och gjort gällande att särskilda skäl härför föreligger.

Kommunen bestred yrkandena under påståendet i första hand att kommunen inte kan åläggas retroaktiv återbetalningsskyldighet och i andra hand att avgiftsuttaget inte överskridit vad som behövts för att täcka de nödvändiga kostnaderna för va-anläggningen, varför något överskott som skulle kunna återgå till föreningen inte uppstått. Beträffande kostnader i målet har kommunen invänt att särskilda skäl att utdöma dessa inte visats föreligga.

Kommunen vitsordade riktigheten av föreningens beräkning av beloppen avseende meravskrivning, merränta och skatt samt

räntesatserna för de olika åren, vilka räntesatser alltså var lika med kommunens internräntor. Däremot vitsordade kommunen, som i och för sig medgav att ränta kunde utgå enligt föreningens andrahandsyrkande, inte riktigheten av det sätt på vilken räntan enligt förstahandsyrkandet skulle beräknas. Om den av föreningen hävdade principen skulle godtas skulle enligt kommunen räntan utgå endast på respektive årsbelopp från den 31 december det året, vilken dag beloppet får anses vara förfallet till betalning, till betalning sker. Detta innebär följande:

7	%	på	2344	kr	från	31.12.1975	tills	betalning	sker
7,5	%	"	2855	"	"	"	1976	"	"
8,5	%	"	1275	"	"	"	1977	"	"
8,5	%	"	3274	"	"	"	1978	"	"
9,5	%	"	4253	"	"	"	1979	"	"
9,5	%	"	3908	"	"	"	1980	"	"
11	%	"	3278	"	"	"	1981	"	"

Kommunens redogörelse för sitt budgeterings- och redovisningssystem (i huvuddrag)

De kommunala nämndernas och styrelsernas verksamhetsområden regleras i speciallagar och i av kommunfullmäktige fastställda instruktioner. För de kommunala organen gäller vidare av fullmäktige fastställda stadgar, där ibland medelsförvaltningsstadgan.

Kommunen finansierar sin verksamhet genom skatter, avgifter på sina tjänster, lån och bidrag. Nämnderna och styrelserna erhåller medel för sin verksamhet genom att fullmäktige i budgeten eller i särskilda beslut ställer anslag till deras förfogande. Beslutet om anslag skall även innefatta att medel ställs till förfogande för att täcka anslaget (4 kap 4 § kommunallagen). Fullmäktige skall alltså anvisa hur utgifterna skall bestridas och styrelserna/nämnderna kan inte utan anslagsbeslut av fullmäktige använda inkomster och "fonderade medel" för sin verksamhet. Ej heller förekommer någon direkt överföring till de skilda förvaltningarna från skattebetalare och långgivare. Kommunen ses som en ekonomisk enhet med en central finansförvaltning, vilket innebär att kommunen tillämpar sköppen redovisning, dvs. de medel i form av bl.a. avgifter som uppbärs av bl.a. va-verket stannar inte där utan överförs till kommunens finansförvaltning.

Va-verket räknas till kommunens affärsdrivande verk och lyder under industriverksstyrelsen, som handhar förvaltningen av bl.a. va-verket. Anslagsbeslutet innebär att kommunen lånar ut kapital till va-verket – liksom till andra verk – för dess investeringar. Förutom

genom kommunens anslag (lån) täcks kostnaderna för verksamheten genom anläggnings- och bruksningsavgifter från va-abonnenterna.

För det lånade kapitalet inbetalar va-verket till kommunens finansförvaltning ersättning i form av internräntor och "avskrivningar". Även eventuella vinstmedel tillförs finansförvaltningen. De inbetalade medlen öronmärks inte, utan vid behov av pengar för nya investeringar får va-verket anslag från kommunen i konkurrens med andra investeringsbehov. Internräntorna och avskrivningarna är ur va-verkets synpunkt kapitaltjänstkostnader och ingår alltså i underlaget för den taxa enligt vilken abonnenterna erlägger avgifter till va-verket. Som tidigare nämnts sker avskrivningarna på anläggningarnas nuanskaffningsvärde och räntan beräknas på det bokförda värdet efter att tidigare – 1975–1979 såvitt nu är av intresse – ha beräknats på bruksvärdet. Avskrivningen är linjeär, dvs. det sker med lika belopp – omräknade till respektive års penningvärde – under hela avskrivningstiden tills slutavskrivning gjorts.

Den del av avskrivningen som hänför sig till anläggningarnas historiska anskaffningsvärde (grundavskrivningen) redovisas på den centrala finansförvaltningens kapitalbudget som inkomst. Meravskrivningen däremot redovisas på finansförvaltningens driftbudget som intäkt. Endast grundavskrivningen reducerar i bokslutet va-anläggningstillgångarnas värde i balansräkningen och minskar på så sätt det investerade stamkapitalet. Detta innebär således att grundavskrivningen men inte meravskrivningen bokförs som amortering av va-verkets skuld till kommunen. Meravskrivningsbeloppet debiteras i stället va-verket under anslagsrubriken "Räntor och interna ersättningar" som "ersättning för höjda reinvesteringskostnader".

Ränteersättningarna redovisas som kostnader/utgifter i va-verkets specialbudget och som intäkter i finansförvaltningens driftbudget. Den interna räntan för ränteersättningarna fastställs årligen av drätselnämnden och motsvarar genomsnittet av upplåningsräntor året innan för kommunens långa upplåning.

Liksom kommunens budget är uppdelad i en driftbudget och en kapitalbudget är balansräkningen vad gäller kommunens kapital uppdelad i driftkapital och stamkapital. Stamkapitalet (=kommunens förmögenhet eller "eget kapital") är uppdelat i investerat stamkapital, som utgörs av skillnaden i värde mellan anläggningstillgångarna och de långfristiga skulderna, och disponibelt stamkapital, vilket utgörs av överskott (eller underskott) på kapitalbudgeten och av avsatta medel till kapitalfonder. Stamkapitalet omfattas av förmögenhetsskyddet enligt 4 kap 1 § kommunallagen. Driftmedlen är

avsedda i första hand för finansiering av den löpande verksamheten.

Kommunen betalar kommunal inkomstskatt för va-verksamheten såsom för rörelse, varvid enligt kommunens redovisning avdrag får göras för "räkenskapsenliga" avskrivningar och för ränta på lånat kapital (se dock nedan s 27). Se vidare 53 § 1 mom jfd med 27 § och 29 § 1 mom kommunalskattelagen.

Parternas utveckling av talan

Föreningen

Föreningen anförde i huvudsak: I ett remissyttrande den 22 september 1975 till länsstyrelsen i Stockholms län i anledning av besvär av en fastighetsägare över Stockholms kommuns va-taxa framhöll Va-nämnden att det av kommunen då tillämpade förfarandet med meravskrivning och merränta, som tillfördes kommunens finansförvaltning och fritt fick disponeras av denna, otvivelaktigt kunde leda till att va-kollektivet belastades med oskäligt höga kapitaltjänstkostnader. Med hänsyn till den osäkerhet som då fanns på inkomst- och utgiftssidan i kommunens kalkyl ansåg sig Va-nämnden sakna möjlighet att avgöra i vad mån ett för högt avgiftsuttag kunde förväntas under den aktuella taxeperioden (1975–1977). Va-nämnden förutsatte emellertid att en kontroll av det verkliga ekonomiska utfallet skulle göras efter taxeperiodens slut och att – om överskott uppkommit – möjligheten till resultatutjämnning mellan olika perioder skulle utnyttjas. Någon sådan kontroll synes knappast ha gjorts av kommunen, i vart fall har den inte kommit till uttryck i avgiftsuttaget. För de i taxekalkylen aktuella åren 1975–1977 beräknades överskotten vid en årsomsättning av 220–260 miljoner kr bli respektive 16, 20 och 6 miljoner kr; överskotten blev i verkligheten respektive 55,5, 50,6 och 23,9 miljoner kr. Kommunen har tydligen inte efterkommit Va-nämndens uppmaning, ty även om kontroll företagits har kommunen tillgodogjort sig överskotten trots allt större överskott under följande år. – Beträffande särskilt meravskrivningen innebär denna att va-verkets återbetalning av lånemedel avsedda för investering i anläggningar sker med belopp som indexuppräknas i takt med inflationen, dvs. på sådant sätt att "realvärdet av återbetalda medel är lika stort som de ursprungligen tillskjutna". Ett sådant förfarande strider mot va-lagens självkostnadsprincip: va-verket skall återbetala de lånade medlen genom amortering av kapitalbeloppet och erlagga ränta på den årliga restskulden. Det förefaller inte heller sannolikt att reallånebegreppet föresvävat departementschefen när denne i samband med va-lagens tillkomst gjorde sitt uttalande om självkost-

nadsprincipen. Enligt uttalandet bör kommunens låneränta och alltså inte – som kommunen vill göra gällande – dess placeringsräntekrav vara utslagsgivande. Om huvudmannen anskaffat kapitalet genom lån får således inte beräknas högre genomsnittlig ränta än vad huvudmannen själv erlagt. Kommunens resonemang att det totala uttaget inte gett upphov till mer än kostnadstäckning torde lämnas utan avseende då resultaten i bokföringen är helt avhängiga av tillämpade periodiseringsprinciper och inte kan läggas till grund för bedömning av taxepolitiken. – Föreningen fortsatte: Kommunen påstår att va-investeringarna i huvudsak finansieras med skattemedel och att denna omständighet skulle vara tillfyllest för att acceptera en s k real avkastningsmetod. Föreningen ifrågasätter riktigheten härav och erinrar om att de stora investeringarna i va-verket under 60- och 70-talen snarare i huvudsak finansierades med externa lånemedel. För dessa har va-verket betalat avskrivningar och låneränta. Någon belastning på skattekollektivet, som detta skäligen borde kompenseras för, har inte förekommit. Snarare har det skett en överföring av ansemliga medel från va-kollektivet till skattekollektivet. – Vad gäller merräntan är det anmärkningsvärt att kommunen dels dröjer ända till 1980 med att slopa denna – slopandet var följden av ett förslag redan 1975 av en arbetsgrupp inom kommunförbundet och VAV (Svenska vatten- och avloppsverksföreningen) – dels ändå fortfarande hävdar att merränta är försvarlig. Kommunen har därjämte tillgodogjort sig en extra vinst genom att fr o m 1973 anpassa internlåneräntan inte till medelräntan på upplånat kapital utan till aktuell kommunlåneränta för det senast förflutna året, vilket i en tid av stigande räntor medfört att den debiterade låneräntan blivit inte obetydligt högre än medelräntan under perioden. – Beträffande slutligen skatten är det svårt att inse annat än att överuttaget från va-kollektivet i form av meravskrivning och merränta föranleder beskattningsbar vinst hos va-verket, som inte skulle ha uppkommit utan överuttaget.

Sammanfattningsvis gjorde föreningen gällande att meravskrivningar och merränta (sistnämnda t o m 1979) inte skall medräknas, att ränta skall beräknas enligt den nominella ränta som kommunen själv erlagt och på bokförd restskuld – alternativt att högre nominell ränta än som motsvarar 4 % reallt inte skall medräknas – samt att skatt på meravskrivning och merränta, dvs. på överuttaget från va-kollektivet, inte skall medräknas.

Kommunen

Kommunen anförde beträffande förstahandsgrunden för sitt bestridande i huvudsak följande: 1964 års va-utredning uttalade i sitt betänkande (SOU 1967:65 s 107 f) att det genomgående bör vara en strävan från Va-nämndens sida att inte låta sina ingripanden få retroaktiv karaktär. Utredningen anförde vidare bl.a. att accepterandet av va-avtalet och av debiteringarna i regel borde medföra att förhållandet mellan parterna i fråga om avgifter ansågs slutligt reglerade för tid före tvisten och eventuellt även för tiden före avgörandet. Retroaktiva verkningar av ett beslut, kunde medföra orimligt besvär och omgång för huvudmannen eftersom verkningarna kunde komma att gälla eller i vart fall ett större antal brukare. Huvudmannen kunde därigenom tvingas till tidskrävande uträkningar av returbelopp och till återbetalningar. Det meningsfulla i en sådan verksamhet kunde ifrågasättas eftersom kostnaderna för återbetalningen såsom en kostnad i rörelsen torde komma att påföras brukarna. Någon generell regel kunde enligt utredningen dock inte uppställas för att hindra retroaktiv giltighet av Va-nämndens beslut utan frågan om beslutets giltighet i tiden fick avgöras efter allmänna rättsgrundsatser från fall till fall. Retroaktiv tillämpning kunde enligt utredningens mening undantagsvis vara klart befogad exempelvis om en brukare genom uppenbar felräkning, som upptäcktes först i efterhand, påförts för hög – eller för låg – avgift. Även lagrådets fyra ledamöter tog fasta på utredningens uttalande i denna del. – De är här inte fråga om en sådan situation som enligt V-utredningen kunde motivera ett beslut med retroaktiv verkan. Konsekvenserna av bifall till föreningens talan skulle också bli de av utredningen anförda, varvid särskilt bör påpekas att de kostnader som kommande återbetalningar skulle ge upphov till kommer att få betalas av brukarna. Det kan inte ha varit lagstiftarens mening att Va-nämnden skulle kunna bifalla den typ av talan om återbetalning som föreningen för. Detta hindrar dock i och för sig inte att Va-nämnden på föreningens talan prövar om de ifrågasatta kostnaderna för meravskrivning och merränta och skatten på dessa varit nödvändiga kostnader enligt 24 § va-lagen.

Kommunen (fortsättning)

Kommunen uppgav vad gäller saken i övrigt i huvudsak följande: De regler som kommunen tillämpar för kapitalredovisning och kapitaltjänstkostnader kommer i huvudsak från en utredning 1956 av stadskollegiets investeringskommittés budgetutskott. De i utredningen föreslagna reglerna fastställdes – med vissa mindre ändringar – av stadskollegiet 1964. Kommunstyrelsen beslöt 1977

om en utredning angående kommunens budget- och redovisningssystem. Utredningen – den s k KESS-utredningen – överlämnade 1979 till kommunstyrelsen "Utredning om kommunens kapitaltjänstredovisning" och hemställde om godkännande av vissa föreslagna regler för kapitaltjänstkostnadernas beräkning och bokföringsmässiga behandling. Kommunfullmäktige beslöt samma år att de föreslagna reglerna skulle tillämpas fr o m 1980. Den närmare förklaringen härtill var att det inte kunde uteslutas att den dittills tillämpade metoden att basera ränteberäkningen på nominell räntesats och bruksvärde på sikt kunde ge överkompensation i taxekalkylen för beräknad inflation. Merräntans tillämpning 1975–1979 har dock inte medfört en totalt sett för hög va-taxa utan merräntan tillsammans med övriga kapitaltjänstkostnader har utgjort en skälig ersättning för tillskjutet investeringskapital, väl förenlig med nödvändig kostnad för anläggningen. De i kapitaltjänstkostnaderna ingående avskrivningarna utgör återbetalning till skattekollektivet för det kapital som under tidigare år tillförts va-kollektivet för investeringar i va-anläggningar. Det är skäligt och fullt förenligt med självkostnadsbegreppet att återbetalning av tillskjutna investeringsmedel sker på sådant sätt att realvärdet av återbetalda medel är lika stort som det tidigare tillskjutna. Eftersom huvuddelen av kommunens investeringar finansieras med kommunalskatt innebär ett sådant realt värdeskydd att återbetalning av investeringsmedel skall ske med belopp som indexuppräknas i takt med inflationen. Vid uppräknningen tillämpas konsumentprisindex som i det här sammanhanget bäst motsvarar den uppräkning som erfordras för att skattebetalarna skall återfå belopp med samma köpkraft som det tidigare tillskjutna. – Utöver återbetalningen i realt värde är det likaså skäligt och väl förenligt med va-lagens bestämmelser att långivaren – skattekollektivet tillförsäkras en real avkastning på tillskjutet kapital. Avkastningen skall utgöra ersättning för den uppooffring som skattekollektivet gör genom att tillskjuta taxekollektivet investeringsmedel och därigenom nu avstå från konsumtion eller andra angelägna investeringar till förmån för va-kollektivets behov. Ett bifall till föreningens yrkande innebär att den faktiska avkastningen på tillskjutna investeringsmedel 1975–1981 blir negativ, dvs. att skattekollektivet återfår belopp med lägre köpkraft än det tidigare tillskjutna. Innebörden härav är att va-lagens bestämmelser tvingar kommunen till en omfattande förmögenhetsfördelning från långivare till låntagare. – Kommunen beräknar numera räntan med nominell räntesats på bokfört värde. Räntans huvudfunktion vid kalkyler för taxesättning bör vara att avspegla kapitalanvändningens alternativkostnad, dvs. den förväntade

avkastningen på de investeringar som undanträngs av den aktuella kapitalanvändningen. Det reala avkastningskravet bör – som framgår av ett utlåtande i målet av professorn P.B. – ligga i intervallet 6–8 %, i varje fall inte under 6 %. I va-verkets självkostnad för verksamheten och således i taxekalkylen får därför som en nödvändig kostnad ingå en real avkastning av 6–8 %. För perioden 1975–1981 har den reala avkastningen på i va-verksamheten investerat kapital utgjort i genomsnitt 4,9 %; om 1974 medräknas blir den genomsnittliga reala avkastningen 3,9 %. Realavkastningen har beräknats som kvoten mellan resultatjusterad total kapitaltjänstkostnad, exklusive bokföringsmässig avskrivning, och anläggningarnas bokförda värde respektive år. Den därvid erhållna nominella avkastningen har sedan korrigerats med hänsyn till förändringen i konsumentprisindex. Realavkastningsvärdena under den aktuella perioden ligger sålunda under vad som kan godtas och bör i det här sammanhanget kunna accepteras med god marginal. Det av föreningen åberopade uttalandet av departementschefen angående beräkandet av ränta avser 1955 års va-lag. Detta kan inte utan vidare anses gälla även motsvarande beräkning enligt 1970 års lag, särskilt som departementschefen då avstått från att närmare precisera självkostnadsregelns innebörd. – Kommunen hävdar vidare att den omständigheten att enligt kommunalskattelagens regler avdrag inte får göras för beloppen för meravskrivning och merränta inte medför att dessa belopp är vinst på va-verksamheten. Den skattemässiga beräkningen av nettointäkten i va-verksamheten skiljer sig nämligen från redovisningens resultatbegrepp ifråga om såväl vilka poster som skall beaktas som periodiseringen. Nämda beräkning är framräknad med hänsyn till kommunalskattelagens regler och sammanfaller inte med redovisningens resultatbegrepp. Den skattemässiga nettointäkten kan därför inte tas till utgångspunkt för att det föreligger ett överskott i va-verkets resultat. De skattekostnader som ingått i underlaget för de aktuella avgifterna skall i stället behandlas som en nödvändig kostnad enligt 24 § va-lagen. – Beträffande bl.a. va-verksamheten utförs fortlöpande kontroll av såväl kostnader som taxeintäkter och andra intäkter. Utfallet kontrolleras dels i samband med de tre gånger årligen upprättade budgetutfallsprognoserna, dels årligen vid upprättandet av taxekalkyler och förslag till nästkommande års budget och va-taxa. Kontroll sker dessutom i samband med upprättandet av förslag till femårsprogram för verksamheten, vari ingår på utfallet av tidigare taxeperiod grundade beräkningar av såväl kostnader som erforderliga taxor. – Även om någon enskild post i taxekalkylen kan ifrågasättas kan därav inte dras slutsatsen att det totala avgiftsuttaget går utöver va-lagens bestämmelser. Vid

en bedömning av om det totala avgiftsuttaget är förenligt med va-lagen måste nämligen samtliga i taxekalkylen ingående faktorer beaktas. Särskilt skall den osäkerhet beaktas som ofrånkomligen måste föreligga när en taxekalkyl upprättas. Vidare torde den kommunala självkostnadsprincipen ge utrymme för ett visst överskott i den affärsdrivande kommunala verksamheten. – Även om det konstateras att underlaget för taxan innefattar kostnader som inte kan anses nödvändiga i självkostnadsprincipens mening, är det inte givet att dessa överskridande kostnader påverkar va-avgiftens storlek. Det måste först utredas om det sistnämnda är fallet och endast den andel av den erlagda avgiften som motsvarar det otillåtna kostnadsunderlaget kan återkrävas av va-abonnenten.

Föreningen

Föreningen anförde i anledning av kommunens påstående att kommunen inte kan åläggas retroaktiv återbetalningsskyldighet, bl.a.: Principen att accepterandet av debiteringar i regel bör medföra att anspråk på återbetalning av erlagda avgifter inte bifalls må ha sitt berättigande i fall där kommunen inte haft anledning befara att invändningar skulle resas mot va-avgifterna. Stockholms kommuns debiteringsgrunder för va-avgifter har varit omstridda sedan mer än ett decennium och i varje fall under hela den tid som omfattas av föreningens anspråk på återbetalning. Debatten har varit offentlig och högljudd och missnöjet har bevisligen trängt in i Stockholms stadshus. Va-debiteringarna kan sägas ha betalats under protest. Kommunen har sålunda varit väl medveten om oppositionen mot debiteringsgrunderna men har framhärdat och därmed tagit risken av ett bakslag även för förfluten tid.

Va-nämnden yttrade (se även beslutsbilaga):

Kommunen har till stöd för sitt bestridande av föreningens talan vad gäller saken åberopat två från varandra skilda grunder. Som tidigare redovisats har kommunen i första hand invänt att den inte kan åläggas retroaktiv återbetalningsskyldighet. Va-nämnden borde alltså pröva denna invändning först – en invändning vars prövning uppenbarligen är mindre omfattande – och om den visar sig hållbar avgöra målet på denna grund. Ett sådant förfarande synes dock oriktigt. Parterna har underställt Va-nämnden frågan om avgifternas förenlighet med 24 § va-lagen och har förebringat omfattande utredning och argumentation angående denna fråga, vars avgörande får räckvidd utöver detta mål. Det låter sig inte heller göra att vid eventuellt bifall till kommunens förstahandsinvändning ändå fortsätta prövningen av målet på den andra grunden. Oavsett vad

som nu sagts kan emellertid – av skäl som redovisas nedan – frågan om retroaktivitet inte få sin slutliga lösning förrän den "materiella" frågan prövats. Va-nämnden upptar sålunda först till bedömning den av kommunen i andra hand åberopade grunden.

Enligt 24 § lagen (1970:244) om allmänna vatten- och avloppsanläggningar får avgifter som huvudman för allmän va-anläggning uttar inte överskrida vad som behövs för att täcka nödvändiga kostnader för anläggningen. I 27 § samma lag sägs att avgiften skall utgå enligt taxa som huvudmannen utformar i överensstämmelse med de grunder som anges i bl.a. 24 §.

Motsvarande bestämmelse om begränsning av avgiftsuttaget fanns i den tidigare va-lagen (1955:314) i 14 § första stycket enligt vilket avgifter till täckande av nödiga kostnader för utförande samt underhåll och drift av va-anläggningen fick uttas av de anslutna fastigheterna. 16 § i 1955 års lag är i sak likalydande med 27 § i nya va-lagen.

Ur förarbetena till den gamla va-lagen kan anföras bl.a. följande, se prop. 1955:121 s 94 ff (föredragande departementschefen): Bestämmelserna om avgifter till den allmänna va-anläggningen bör grundas på självkostnadsprincipen, dvs. det sammanlagda beloppet av de avgifter som uttas bör inte få överstiga vad anläggningen kostar huvudmannen. Vad först angår kostnaden för anläggningens utförande måste huvudmannen förskjuta denna på en gång och den är att beteckna som ett kapitaltillskott. För att täcka en dylik utgift kan huvudmannen avfordra ägarna av de anslutna fastigheterna en engångsavgift eller så kvarstår beloppet som investerat i anläggningen och på beloppet löpande ränta inräknas i avgifterna. En medelväg är att avgifterna bestäms så att de utöver ränta förslår till amortering enligt viss plan. Två varianter kan då tänkas, antingen att avgifterna minskas efterhand som kapitalet avbetalas eller att avgifterna bestäms som annuiteter och alltså hålls oföränderliga. Ingen av dessa metoder strider mot självkostnadsprincipen, som i det här fallet inte kan sägas gå ut på mera än att avgiftsberäkningen skall vara grundad på en plan för betalning av kapitalkostnaden och att denna plan skall vara ägnad att ge ett matematiskt riktigt resultat. Om huvudmannen skaffat kapitalet genom lån innebär självkostnadsprincipen vidare att han i avgiftshänseende inte får beräkna högre genomsnittlig ränta än han själv erlägger. Har huvudmannen själv tillskjutit kapitalet kan frågan vilken ränta han äger tillgodoräkna sig inte besvaras lika entydigt utan blir i sista hand en skälighetsfråga. Departementschefen hänvisar beträffande räntesatsen till vad han anført – se samma prop. s 73 – angående villkor i ekonomiskt hänseende som bör uppställas för beslut om auktorisation av icke-kommunal

anläggning, nämligen att auktorisation i regel inte bör beviljas för företag som kalkylerar med högre genomsnittliga kostnader för anskaffande av kapital än som motsvarar kostnaden beträffande sekundärkrediter mot säkerheter i fast egendom. – Föredraganden fortsätter: Kostnaden för anläggningens underhåll och drift är en tämligen oföränderlig utgift som i regel bör täckas successivt genom inflytande avgifter. I och för sig kunde därför avgifterna bestämmas i efterhand till att motsvara de faktiska kostnaderna under en lämplig tidrymd. Lämpligare är dock att avgifterna bestäms i förväg på grundval av en kalkyl över de sannolika kostnaderna. I en dylik kalkyl bör givetvis ett lämpligt belopp kunna avses för oförutsedda utgifter och eventuella förluster. Visar erfarenheten att avgifterna bestämts för högt eller för lågt bör erforderlig jämkning ske. – Till kostnaden för anläggningens utförande är att räkna alla utgifter som erfordras för att denna skall komma till stånd, såsom projekteringskostnad, kostnad för arbetets administration, för vinnande av dispositionsrätt över erforderliga markområden och för provisoriska anordningar under utbyggnadstiden. Även i kostnaderna för underhåll och drift bör kunna inräknas t.ex. administrationskostnad. Huvudmannen bör vidare få tillgodoräkna sig skälig ersättning för arbete för företagets räkning även om arbetet inte medför någon direkt utgift i pengar för honom. – För att en kostnadspost skall få täckas genom avgifter bör emellertid i princip fordras att kostnaden skäligen varit påkallad. Bedömandet av vad som kan fordras av huvudmannen med avseende på omtanke och ekonomiskt förutseende bör visserligen vara tämligen liberalt men som huvudregel i lagtexten bör fastslås att de anslutna fastigheternas bidragsskyldighet är begränsad till vad som erfordras för att täcka nödiga utgifter för anläggningen.

Ur förarbetena till den nya va-lagen kan anföras bl.a. följande, se prop. 1970:118 s 103 ff (föredragande departementschefen): I likhet med utredningen (1964 års va-utredning) anser departementschefen att huvudmannen inte bör få utta högre kostnader av brukarna än vad som motsvarar huvudmannens självkostnader för anläggningen. En regel härom bör tas in i lagen. En lagregel som maximerar avgifterna för allmän va-anläggnings brukare är av begränsad praktisk betydelse när det gäller kommunala anläggningar eftersom dessa ofta i betydande grad finansieras med skattemedel. – För den allmänna kommunala verksamheten gäller en självkostnadsprincip som innebär att man så långt det är beräkningsmässigt och redovisningstekniskt möjligt skall eftersträva en för brukarna rättvis avgiftssättning som inte ger utrymme för

vinst. Den av utredningen föreslagna bestämmelsen ger inte i och för sig underlag för tillämpning av någon annan självkostnadsprincip. Utredningen har emellertid genom uttalanden rörande bl.a. internräntedebitering velat ange att en mera preciserad och affärsmässigt betonad självkostnadsregel än den allmänna kommunala bör gälla för kommunala va-verks taxesättning. Departementschefen ställer sig tveksam till om det är lämpligt att binda sig för en sådan affärsmässig självkostnadsregel när det gäller va-verk. Hänsyn måste tas till att dessa i hög grad tillgodoser allmännyttiga intressen. Brukarkollektivets omfattning och sammansättning kan vidare förändras avsevärt från tid till annan. Inte minst viktigt är att verksamheten i stor utsträckning finansieras med skattemedel. Det är fördelaktigt att anknyta till en ordning som kommunerna har ingående erfarenhet av. Kommunernas möjlighet och förmåga att hantera de många komponenterna i en självkostnadsberäkning så att avgiftsuttagen fyller rimliga krav på skälighet och rättvisa behöver inte betvivlas. Det saknas sålunda anledning att ange bestämda lösningar av olika detaljer i beräkningssätt eller redovisningsmetoder. Inte heller är det nödvändigt att i lagtexten eller motiven närmare precisera självkostnadsregelns innebörd.

Även i förarbetena till lagen (1976:838) om allmänna fjärrvärmeanläggningar, nu ersatt av lagen (1981:1354) om allmänna värmesystem, berörs frågan om den s k självkostnadsprincipen, se prop. 1975/76:149 ss 55 och 74 f (föredragande departementschefen). Här sägs bl.a.: Bestämmelsen om avgiftsuttagets storlek (24 § fjärrvärmelagen) motsvarande 24 § va-lagen. Denna bestämmelse bör tillämpas i enlighet med den praxis som har utbildat sig vid tillämpningen av motsvarande bestämmelse i va-lagen. – En allmän fjärrvärmeanläggning får aldrig göras till ett vinstgivande företag i egentlig mening. Om det vid vissa tillfällen uppstår smärre överskott på rörelsen behöver detta inte innebära att huvudmannen har åsidosatt självkostnadsprincipen. Det totala rörelseresultatet påverkas ju av så många svårbedömda faktorer att det inte torde kunna undvikas att smärre överskott uppstår periodvis. Syftet med självkostnadsprincipen är att det sammanlagda beloppet av de avgifter som uttas inte skall överskrida huvudmannens kostnad för anläggningen. Som uttalats vid tillkomsten av va-lagen saknas anledning att ange bestämda lösningar av olika detaljer i beräkningssätt eller redovisningsmetoder och inte heller är det nödvändigt att i lagtexten eller motiven närmare precisera självkostnads regelns innebörd.

Parterna har ingett sakkunnigutlåtanden, föreningen utlåtande av professorn i företagsekonomi vid universitetet i Stockholm T.P.F. och kommunen utlåtanden av professorn i

samma ämne L.P. och professorn i nationalekonomi P.B., även de båda sistnämnda vid universitetet i Stockholm.

T.P.F. begränsar sitt yttrande främst till valet av principer för taxesättningen. Övriga frågor berörs endast i den mån de påverkar taxesättningen eller träffar va-abonnenterna på annat sätt. Primärt koncentreras framställningen till valet mellan olika metoder för beräkning av kapitalkostnaderna: avskrivning och ränta. – *T.P.F.* ifrågasätter kommunens ståndpunkt att realvärdet av återbetalade medel bör vara lika stort som det ursprungligen tillskjutna beloppet och framhåller att vårt samhälle – med ett mycket speciellt undantag – inte känner några reallån. Han påpekar även att avskrivningar och amorteringar har helt olika karaktär. – *T.P.F.* anser att återbetalning av investeringsmedel i reala termer får ske under förutsättning att inflations-skyddet görs antingen i räntebetalningar eller i avskrivningarna, inte dubbelt upp i båda. Dessutom måste avskrivningstider och räntesats vara realistiska. – Utgående från kommunens ståndpunkt i fråga om avkastning på tillskjutna skattemedel diskuterar *T.P.F.* dels beräkning av räntekrävande kapital, dels val av räntesats. Han finner att den av kommunens använda metoden ("S-metoden") medför en dubbelräkning av compensationen för inflation. Endast om metoden kombineras med en redovisning, som låter va-verket och dess abonnenter tillgodogöra sig meravskrivningarna och avkastningen på dessa vid kommande investeringar, skulle metoden kunna accepteras som uttryck för "nödvändiga kostnader". Den tidigare använda metoden innefattade merränta medför ytterligare överkompensation i förhållanden till S-metoden. – I anslutning till kalkylexempel behandlar *T.P.F.* även bl.a. den så kallade K-metoden som innebär amorteringar motsvarande kalkylmässiga avskrivningar samt nominell ränta på oavskrivet och oamorterat belopp. Han finner att denna metod inte medför överkompensation så länge avskrivningarna inte överstiger det ursprungliga lånet man att överkompensation kan förekomma mot slutet av brukstiden. – *T.P.F.* behandlar valet av räntesats med utgångspunkt i kommunens ståndpunkt att räntan skall vara ett uttryck för kapitalets alternativkostnad men anser det ingalunda säkert att detta betraktelsesätt skall tillämpas för va-verkets taxesättning. Föreningens yrkande, som innebär att räntesatsen skall bestämmas i anslutning till kommunens kostnad för anskaffning av finansiella resurser, skulle då enligt föreningen bättre svara mot va-lagens begrepp "nödvändiga kostnader". *T.P.F.* anser dock att tolkningen av va-lagens innebörd på denna punkt är en juridisk fråga helt utanför hans kompetens. – *T.P.F.* framhåller slutligen att om

nominell ränta används så behövs inga överavskrivningar för att kompensera för inflationen och följaktligen bör inte heller skatt på överavskrivningar (och på internränta) anses som nödvändig kostnad.

P.B. diskuterar hur den i taxekalkylen ingående räntan skall fastställas och behandlar denna fråga från samhällsekonomisk synpunkt. Med denna utgångspunkt bör räntans huvudfunktion vara att avspegla kapitalanvändningens alternativkostnad. *P.B.* framhåller att det är en fråga om att välja definition eftersom någon till följd av frågeställningen självklar räntedefinition för taxesättningsändamål inte finns. – Den ränta som behandlas i hans utlåtande är en kalkylränta, avsedd att tjäna som urvalskriterium vid investeringsbeslut. I princip är det den förväntade avkastningen på undanträngda investeringar som bör utgöra grunden för en sådan ränta. – Med utgångspunkt i gängse avkastningskrav i svensk industri finner *P.B.* att en över tiden konstant realränta om minst 6 5 (6–8 %) – före skatt – bör väljas för taxeändamål. Anledningen till att den föreslagna räntesatsen överstiger den reala kompensationen till spararna på 2–4 % som gällt under lång tid är att avkastningen på undanträngda privata investeringar antagits utgöra den verkliga kostnaden.

L.P. behandlar problem vid övervakning av taxesättning med särskild hänsyn till *T.P.F.*s utlåtande: utformning av taxekalkyler, kriterier vid kontroll, det faktiska avgiftsuttaget samt konsekvenserna av retroaktivitet. – *L.P.* finner *T.P.F.*s analyser i och för sig korrekta men framhåller att resultaten av skilda kalkylmetoder blir olika beroende på vilka antaganden som görs. Han finner att kalkylresultaten är behäftade med så stor osäkerhet att de inte bör ligga till bakgrund för taxekontroll. Kontrollen bör snarare göras med utgångspunkt i redovisade kostnader varvid rimliga avkastningskrav på det egna kapitalet bör ingå som en viktig förutsättning. *L.P.* fäster därför stor vikt vid den av kommunen redovisade reala avkastningen. Han hänvisar därvid till att taxan bör ha funktioner utöver den rena kostnadstäckningen, nämligen att inom lagens gränser utnyttjas som styrmedel. *L.P.* framhåller även att frågan om vad som kan anses vara rimlig avkastning innebär en ganska subjektiv bedömning.

Va-nämnden konstaterar till en början att sökandens yrkande, att merränta och meravskrivningar samt skatt på dessa poster inte skall medräknas i kostnadsunderlaget, innebär att avgiftsuttagets laglighet kan avgöras på grundval av taxekalkylen. Kommunen har å sin sida anført att taxekalkyler är mycket osäkra och att de därför inte utgör en lämplig bedömningsgrund.

Va-lagstiftningen lämnar huvudmannen stor frihet att själv utforma taxekalkyler och detaljer i redovisningen inom ramen för lagens självkostnadsprincip men förutsätter att avgiftsuttaget skall jämkas om erfarenheten visar att avgifterna bestämts för högt. Härav följer att det faktiska avgiftsuttaget är avgörande och att prövningen måste göras med utgångspunkt i huvudmannens redovisning, dvs. de bokförda kostnaderna och intäkterna.

Det ligger i sakens natur att med redovisning i detta sammanhang måste förstås den typ av extern redovisning, som är avsedd att tjäna som kontrollinstrument för utomstående: närmast motsvarande den redovisning som föreskrivs i bokföringslagen.

I begreppet redovisning ligger bl.a. att den avser inträffade, ”historiska”, händelser till skillnad från kalkylerade eller budgeterade. För den externa redovisningen gäller dessutom traditionellt vissa allmänt accepterade generella redovisningskonventioner av vilka följande här är av särskilt intresse:

Objektivitetsprincipen, som innebär att alla affärshändelser skall vara verifierbara och att redovisningen så långt det är tekniskt möjligt skall vara fri från godtyckliga och subjektiva värderingar.

Monetärprincipen, som innebär att endast sådana transaktioner, som kan mätas i pengar, ingår i redovisningen. Vid resultaträkning i externa rapporter utgår man från ett stabilt penningvärde och resultatet justeras inte för prisförändringar inom ramen för den formella redovisningen.

God redovisningssed sådan den förutsätts i den ekonomisk lagstiftningen.

Va-nämnden utgår vid sin bedömning således från den traditionella uppfattningen om den externa redovisningens innebörd, vilken rådde såväl vid den gamla som den nya va-lagens tillkomst och som alltför gällande inom lagstiftningen (bokföringslagen, aktiebolagslagen, kommunalskattelagen etc). Avvikelser härifrån görs endast i den mån va-lagstiftningen uttryckligen medger detta. Någon skillnad vad gäller innebörden av självkostnadsprincipen torde inte föreligga mellan den gamla och den nya va-lagen.

Twist råder alltså om i vilken mån avskrivningar, räntor och skatter får ingå i underlaget för avgiftsuttaget medan, som ovan nämnts, beloppen som sådana är ostridiga. Som sökanden slutligen bestämt sin talan godtas de sk grundavskrivningarna (avskrivningarna på den ursprungliga anskaffningskostnaden) medan de sk meravskrivningarna (avskrivningarna till den del de hänför sig till skillnaden mellan nuanskaffningskostnaden och det historiska anskaffningsvärdet) påstås utgöra i va-lagens mening ej nödvändiga kostnader.

Som Va-nämnden uttalat i sitt remissutlåtande 1975 får av förarbetena till VAL 70 anses framgå att avskrivning på anläggningstillgångarnas nuanskaftningsvärde i och för sig är en tillåten kostnadspost. Kommunen beräknar meravskrivningen enligt det indextillägg som följer av förändringarna i konsumentprisindex, vilket förfarande föreningen inte ifrågasatt. Beloppet av meravskrivningarna är sålunda att hänföra till nödvändiga kostnader enligt va-lagen. Föreningens yrkande att denna post inte skall medräknas kan därför inte vinna beaktande.

Kommunens bokföringsmässiga behandling av meravskrivningarna avviker emellertid från behandlingen av grundavskrivningarna och även från normala redovisningskonventioner. Grundavskrivningarna belastar va-verkets resultaträkning som kostnad samtidigt som det bokförda värdet av anläggningstillgångarna minskas med motsvarande belopp. Kommunens praxis beträffande grundavskrivning och ränteberäkning innebär således att det räntepliktiga anläggningsskapitalet, som belastas med ”grundränta”, anses lika med det bokförda värdet av anläggningstillgångarna och att grundavskrivningsmedlen helt används för att amortera den långfristiga skuld som motsvarar tillgångarnas bokvärde. Som T.P.F. påpekar i sitt utlåtande är avskrivningar och amorteringar helt skilda begrepp även om de här är beloppsmässigt lika stora.

Även meravskrivningarna belastar va-verkets resultaträkning men det görs ingen motsvarande minskning av anläggningarnas bokförda värde och därmed inte heller någon minskning av det räntepliktiga kapitalet. Meravskrivningarna bokförs i stället hos finansavdelningen som ränteintäkt; enligt kommunen utgör de ”ersättning för höjda reinvesteringskostnader”. Förfarandet är anmärkningsvärt och knappast förenligt med god redovisningssed. Avskrivning motsvarar definitionsmässigt en minskning av anläggningarnas värde. Detta förhållande skall ta sig uttryck i en motsvarande reduktion av det bokförda värdet. Att så inte skett beträffande meravskrivningen har betydelse för bedömningen av ränteberäkningen. Vad som beloppsmässigt hänför sig till meravskrivning blir nämligen med kommunens redovisnings sätt i verkligheten en räntekostnad för va-verket utöver grundränta och mer-ränta.

Vad gäller räntekostnaderna innebär föreningens yrkande att räntan inte skall beräknas på mer än den bokförda restskulden och att vid beräkningen skall användas den nominella ränta kommunen själv erlagt.

Merräntan beräknas på ett indextillägg och är således en ren kalkylpost. Förfarandet innebär att kommunen behandlar det räntepliktiga kapitalet som ett sk reallån. Som T.P.F. framhållit känner vårt samhälle knappast reallån och det är främmande för

den ekonomiska lagstiftningen i allmänhet. Att inräkna sådana kalkylmässiga poster i den externa redovisningen strider mot ovan nämnda generella redovisningskonventioner och förfarandet saknar även stöd i va-lagstiftningen. Merränta kan alltså inte betraktas som nödvändig kostnad i va-lagens mening. Föreningens yrkande att merräntan för 1975–1979 inte skall medräknas bör därför bifallas.

Kommunens bokföringsmässiga behandling av meravskrivningarna i kombination med dess praxis i fråga om anslag till nya investeringar i va-anläggningen innebär reellt sett att va-kollektivet först belastas med meravskrivningarna och därefter, då investeringsanslag beviljats med motsvarande belopp, belastas med ränta och amortering därpå. Resultatet blir att va-kollektivet får betala två gånger för samma sak, vilket strider mot va-lagens avgiftsbestämmelser. Detta är också innebörden av T.P.F:s utlåtande beträffande den sk S-metoden. Lagens avgiftsbestämmelser förutsätter att meravskrivningarna kommer va-kollektivet tillgodo och även att detta gottgörs för ränta på sådana avskrivningsmedel, som inte direkt används för amortering eller nyanskaffning. Detta kan bokföringsmässigt ske genom att meravskrivningarna behandlas på samma sätt som grundavskrivningarna. Inget hindrar dock detta så länge anläggningarna inte är helt avskrivna, vilket senare inte varit fallet under den i målet aktuella tidsperioden. (Va-nämnden anmärker att storleken av det bokförda värdet samt uppgivna stora nyan-skaffningsbehov gör det sannolikt att sådana hinder skulle kunna uppkomma i en nära framtid). Va-nämnden finner således att den restskuld, på vilken ränta får beräknas, inte får överstiga ackumulerade historiska anskaffningskostnader minskade med ackumulerade sammanlagda (kalkylmässiga) avskrivningar. Därvid förutsätts att anläggningsavgifter och andra investeringsbidrag inte ingår i det bokförda värdet som motsvarar restskulden.

Gentemot sökandens yrkande –att ränta skall beräknas på bokförd restskuld efter den genomsnittliga räntesats, som kommunen själv erlagt – hävdar kommunen att räntesatsen bör ge kommunen skälig real avkastning på tillskjutet kapital. Kommunen hänvisar till att denna räntesats i princip bör ses som mått på alternativkostnad, vilken i huvudsak bestäms av det genomsnittliga kalkylmässiga avkastningskravet på privata investeringar. I de av kommunen ingivna utlåtandena av P.B. och L.P. anförs även att kommunens ståndpunkt motiveras av att taxan har viktiga funktioner vid sidan av ren kostnadstäckning, särskilt som urvalskriterium vid investerings- och inköpsbeslut.

Va-lagstiftningens avgiftsbestämmelser bygger på förutsättningen att va-förhållandet har övervägande offentligrättslig karaktär med i lag angivna skyldigheter för huvudman och brukare. Ur lagen eller dess förarbeten kan inte utläsas någon annan avsikt med bestämmelserna om avgiftsuttagets storlek än att begränsa huvudmannens uttag så att taxan medger täckning av faktiska kostnader men inte ger utrymme för vinst. Om räntesatsen skulle bestämmas på det sätt som kommunen hävdar skulle det i själva verket innebära att taxan medgav samma vinstmarginal som kalkylmässigt anses gälla för privata investeringar. Detta skulle uppenbarligen strida mot va-lagens grundläggande avgiftsprincip.

Kommunen hävdar vidare att den – förutom att komma i åtnjutande av det i realräntebegreppet ingående definitionsmissiga inflationsskyddet – även har rätt att få tillskjuta egna medel återbetalade i förändrat realvärde.

Som Va-nämnden tidigare anfört är reallånebegreppet inte förenligt med vare sig gällande redovisningskonventioner eller va-lagstiftningen, viken med undantag för kalkylmässiga avskrivningarna endast medger normal affärsredovisning. Kommunens ståndpunkt saknar därför stöd i va-lagen.

Va-nämnden erinrar i detta sammanhang om kommunens rätt att utta anläggningsavgifter för att täcka kostnaden för investeringar, vilket innebär ett skydd för förmögenheten utöver det skydd som följer redan av rätten att i avgiftsuttaget inräkna meravskrivningar. Kommunen kan därför inte heller stödja sig på kommunallagens bestämmelser beträffande förmögenhetsförvaltning för att bestämma räntesatsens höjd.

Principerna för debitering av internränta behandlades utförligt i förarbetena till 1970 års va-lag men internräntesatsens storlek berördes inte, i vart fall inte annat än indirekt. Va-nämnden har tidigare uttalat att skillnad inte bör göras mellan självkostnadsprincipen i den gamla va-lagen och samma princip i den nya lagen. Uttalandet av departementschefen i samband med tillkomsten av 1955 års va-lag får därför fortfarande anses vara vägledande: om huvudmannen anskaffat kapitalet genom lån får han inte beräkna högre genomsnittlig ränta än vad han själv erlägger; har han själv tillskjutit kapitalet kan frågan vilken ränta han äger tillgodoräkna sig inte besvaras lika entydigt utan blir i sista hand en skälighetsfråga. Det hänvisas i det sammanhanget till kostnader för sekundärlån mot säkerhet i fast egendom.

Den metod kommunen tillämpade fram till 1971 för att fastställa internräntesatsen för anläggningskapitalet innebar att man tog hänsyn till såväl de faktiska genomsnittliga kostnaderna för kommunens långa upplåning som graden av skattefinansiering. Den

på så sätt beräknade räntesatsen låg något (0,5–1 %) under den aktuella kommunlåneräntan och obetydligt över den genomsnittliga faktiska kostnadsräntan. En sådan räntesats kan inte anses oförenlig med va-lagens självkostnadsbegrepp.

År 1971 beslöt kommunen att ändra metoden för internränteberäkningen så att den för varje år tillämpade räntesatsen mer direkt anknöts till den aktuella kommunlåneräntan. Detta har medfört att internräntan nu ansluter till den marginella upplåningen och att skillnaden mellan internräntan och den genomsnittliga kostnadsräntan för kommunens långfristiga upplåning successivt vuxit och numera är betydande.

Kommunen har uppgett att den på grund av gällande rutiner för anslag till investeringar inte har möjlighet att avgöra hur stor del av va-verkets bokförda anläggningskapital som motsvaras av upplånade medel respektive skattemedel, vilka senare är att anses som huvudmannens eget kapital. Den genomsnittliga andelen lånedel för kommunens samtliga anläggningar har angetts till ca 40 %. Va-nämnden finner skäligt att för sina beräkningar utgå från denna fördelning även för va-verkets del.

Den genomsnittliga räntesats som motsvarar av kommunen erlagda räntor på den totala långfristiga låneskulden kan beräknas på grundval av de av kommunen lämnade uppgifterna (beslutsbilagan tabell 2).

Under senare år har en del av kommunens upplåning skett utomlands vilket medfört kursförluster. Eftersom denna upplåning kan anses i viss mån påtvingad kommunen av statsfinansiella skäl kan det anses rimligt att realiserade kursförluster får räknas som nödvändiga kostnader. Å andra sidan bör då gjorda kursvinster beaktas.

Uppgifterna i målet medger inte någon exakt beräkning av de räntesatser som får användas vid beräkning av ränta på det egna kapitalet. Denna räntesats bör liksom i fråga om räntesatsen på lånedelen motsvara ett genomsnittsvärde för ett antal år, då kommunen tillskjutit egna medel. Va-nämnden anmärker i detta sammanhang att en summarisk finansieringsanalys (beslutsbilagan tabell 5) på grundval av kommunens redovisning – genomsnittligt bokfört värde och avskrivningar – visar att de sammanlagda investeringarna 1975–1981 uppgått till 539 miljoner kr och att avskrivningsmedlen under samma tid utgjort sammanlagt 491 miljoner kr. endast 48 miljoner kr har alltså behövt finansieras med andra medel. Mot denna bakgrund finner Va-nämnden att den räntesats, som beräknats för lånedelen, i detta fall inte kan anses ligga utom ramen för va-lagens bestämmelser om avgiftsuttag även

för det egna kapitalet. Ränta bör därför få räknas på hela den bokförda restskulden med samma räntesats som motsvarar den av kommunen erlagda skuldräntan.

Enligt kommunens egen uppgift betraktas i gällande praxis ej heller den av kommunen uttagna grundräntan på eget kapital (stamkapitalet) som skattepliktig inkomst för kommunen. Den enligt ovan beräknade räntesatsen motsvarar därför ränteintäkt efter skatt och skall därför enligt vanligt beräkningssätt för aktiebolag jämföras med en dubbelt så hög räntesats före skatt.

Med anledning av den betydelse kommunen tillmätt avkastningen på eget kapital har nämnden beräknat denna, dels med utgångspunkt i kommunens egen redovisningsmetod (beslutsbilagan tabell 6 A), dels på det sätt som följer av nämndens bedömning (beslutsbilaga tabell 6 B). Va-nämnden anmärker att ”avkastning på eget kapital” i redovisnings- och beskattningsavseende är liktydigt med ”vinst”.

Enligt kommunens redovisningsmetod motsvarar den genomsnittliga avkastningen 1975–1981 42 % på eget kapital, lägst 31 % 1975 och högst 56 % 1979 (det sista år merränta uttogs). Överskotten under perioden motsvarar genomsnittligt 18 % av va-verkets intäkter eller 73 öre per m³.

Avkastningen, beräknad enligt Va-nämndens bedömning, motsvarar under samma period genomsnittligt 14 % före skatt, lägst 12 och högst 15 %. Vid en jämförelse med avkastningskraven i privat investeringsverksamhet bör även beaktas att endast bokföringsmässiga avskrivningar är avdragsgilla vid beskattning och att meravskrivningar därför betraktas som skattepliktig inkomst. Även inom va-lagstiftningens ram kan kommunen således tillgoda göra sig en inte obetydlig avkastning på eget kapital utöver det inflations-skydd som meravskrivningarna ger.

Den inkomstskatt som är fråga om i målet är dels kommunal skatt, dels landstingsskatt. Föreningens ställningstagande är att skatten på merränta och på meravskrivning inte skall medräknas.

Va-nämnden har ovan funnit att merränta inte är en nödvändig kostnad i valagens mening. I konsekvens härmed kan varken kommunalskatten eller landstingsskatten på denna ränta anses som nödvändig kostnad. Föreningens yrkande på den här punkten skall alltså bifallas.

Även om metoden att avskriva på anläggningstillgångarnas nuanskaffningsvärde godtagits följer härav inte utan vidare att skatten på meravskrivningsbeloppen skall medräknas som en nödvändig kostnad. Som Va-nämnden tidigare funnit innebär kommunens bokföringsmässiga behandling av meravskrivningarna att va-verket belastas med en ytterligare räntekostnad som skall

täckas av avgiftsuttaget. Att dessutom belasta va-kollektivet med skatt på denna räntekostnad kan inte vara förenligt med va-lagens självkostnadsprincip. Oavsett detta tillkommer vad gäller kommunalskatten att påförandet av denna är en rent intern bokföringsåtgärd som inte medför någon kostnad för kommunen. Va-nämnden finner sålunda att inte heller den del av kommunalskatten och landstingsskatten som belöper på meravskrivningarna är att anse som nödvändig kostnad.

De redovisningstekniska konsekvenserna av Va-nämndens bedömning redovisas utförligt i beslutsbilagan och framgår av följande sammanställning:

	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	Summa medelvärde 1975–1981
Intäkter, Mkr	248	276	276	340	431	426	434	2 430
Överskott	48	50	16	78	108	78	62	441
Överskott, %	20	18	6	23	25	18	14	18
Överskott, öre/ m ³	51,2	53,0	19,1	93,0	131,2	93,9	75,6	73,4

Av det sammanlagda överskottet om 441 miljoner kr hänför sig 212 miljoner kr till merränta, 107 miljoner kr till grundränta och 107 miljoner kr till skatt på merränta och meravskrivning.

Föreningens sätt att beräkna den andel av överuttaget som enligt föreningen skall tillkomma den är i och för sig ostridigt. Med användning av detta beräkningssätt kan som framgår av beslutsbilagan tabell 4 Va-nämnden bestämma föreningens andel av överskottet enligt följande:

År	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	Summa
Andel, kr	1715	2195	697	2647	3625	3058	2478	16415
Yrkande, ”	2344	2855	1275	3274	4253	3908	3278	21187

Av självkostnadsprincipen följer inte att överskottet ej kan tillåtas något eller t o m några år. Men överskotten måste under viss tidsperiod motvägas av motsvarande underskott, så att det sammanlagda avgiftsuttaget under perioden inte överskrider självkostnaden. För att kunna avgöra om huvudmannen åsidosatt regeln i 24 § va-lagen om begränsning av avgiftsuttaget till nödvändiga kostnader för anläggningen räcker det därför inte med att granska avgifts-

uttaget för endast något eller några år. Det går inte att mer bestämt ange hur lång den tid bör vara som skall bilda underlag för bedömningen av om självkostnadsregeln åsidosatts eller ej. I de fall tvisten om avgiftsuttagets laglighet avser en kortare tid bör prövningen dock omfatta också tid före och – där så kan ske – efter de år tvisten gäller.

För att undersöka om överskotten under den i målet aktuella perioden, som i och för sig är tillräcklig som underlag för nämndens bedömning, ändå skulle kunna motiveras av att täcka ett underskott åren före perioden har Va-nämnden bedömt va-verkets resultat även för åren 1971–1974. Som framgår av beslutsbilagan tabell 8 har det inte funnits något sådant under dessa år ackumulerat underskott som skulle kunna motivera ens någon del av det senare överuttaget.

Va-nämnden övergår till prövning av kommunens invändning att återbetalning inte får åläggas retroaktivt.

Va-utredningens uttalande i den här frågan skall visserligen ses mot bakgrunden av att Va-nämndens kompetens enligt utredningen skulle bero av parts samtycke men det är att observera att de två lagrådsledamöterna fann uttalandet böra beaktas även med hänsyn till den annorlunda kompetens nämnden fått vid departementsbehandlingen.

Angående verkan av ett beslut av Va-nämnden uttalar föredragande departementschefen följande (prop. 1970:118 s. 119): ”Även om va-nämndens avgörande formellt är begränsat till den brukare som tvisten rör torde dock det slutliga resultatet ofta bli detsamma som om en allmän prövning hade ägt rum. Om nämndens beslut i en fråga rörande taxa eller allmänna bestämmelser har allmän räckvidd kan det nämligen förutsättas att huvudmannen ändrar taxan eller de allmänna bestämmelserna i överensstämmelse med nämndens beslut, eftersom han annars riskerar att andra brukare drar motsvarande fråga under nämndens prövning.” I specialmotiveringen (prop. s 158) anför föredraganden att man i en sådan situation kan räkna med att huvudmannen tillämpar vad nämnden beslutat även för andra brukare i likartade förhållanden.

Även om således ett beslut om retroaktiv återbetalningsskyldighet inte lagligen binder kommunen annat än i förhållandet till föreningen och då endast för den tid som prövats i målet inses lätt att kommunen kan komma att drabbas av besvär och kostnader vid en sådan utgång i målet med hänsyn till förväntade krav från andra abonnenter. Riktigheten av kommunens invändning att kostnader för återbetalningar kommer att få betalas av brukarna – och alltså ej av skattekollektivet – kan dock ifrågasättas. Det ankommer inte på Va-nämnden att ta ställning till kommunens

handlande med det kan antas att kommunen om ett avgörande av Va-nämnden, som innebär retroaktiv återbetalningsskyldighet, vinner laga kraft – eventuellt först efter prövning i högsta instans – anser sig förpliktad att självant återbetala de belopp som kan komma i fråga, antingen direkt eller genom reducering av kommande avgiftsuttag.

Alternativet att ”domskälsvis” fastslå att kommunens avgiftsuttag till övervägande del strider mot 24 § va-lagen men ändå gilla föreningens talan på den grunden att återbetalningsskyldighet inte kan åläggas retroaktivt leder till icke önskvärda konsekvenser. Kommunen är inte bunden av Va-nämndens skäl och det torde inte heller kunna antas – i vart fall inte med säkerhet – att kommunen med den ställning den intagit i målet accepterar dem och för framtiden rättar sitt avgiftsuttag. Skäl kan inte heller överklagas. Följden av den nu skisserade utgången kan alltså bli att föreningen – eller annan abonnent – måste väcka ny talan. Avgörandet av denna viktiga fråga skulle således komma att fördröjas åtskilligt.

Som föreningen anfört kan kommunen inte ha varit omedveten om den kritik som riktats mot dess avgiftsuttag. Detta förhållande jämte innehållet i Va-nämndens tidigare nämnda remissyttrande måste ha fått kommunen att inse att en talan med krav på återbetalning förr eller senare skulle komma riktas mot den. I sista hand avgörande för Va-nämndens ställningstagande är dock att kommunen med ledning direkt av nämndens beslut bör kunna räkna ut vilka belopp som i förekommande fall skall återbetalas. Va-nämnden hänvisar här till beslutsbilagan tabell 4 rad 3, där överuttaget redovisas i ören per m³ för vart och ett av de aktuella åren. Visserligen kommer ändå vissa besvär och kostnader att åsamkas kommunen, men detta förhållande bör inte få hindra ett definitivt avdömande av målet.

Under hänvisning till det anförda finner Va-nämnden att kommunen skall åläggas att till föreningen utge de belopp som ovan framräknats.

Skyldighet att vid återbetalning av obehörigen uttagna avgifter också utge ränta på återbetalade belopp var redan före tillkomsten av räntelagen (1975:635) fastlagd i rättspraxis (jfr bl.a. NJA 1935:507). I allmänhet – även om praxis var vacklande – utdömdes ränta efter den i 9 kap 10 § handelsbalken för visst fall föreskrivna räntesatsen 6 % om året. Numera är i stället föreskriften om avkastningsränta i 2 § andra stycket räntelagen tillämplig. Föreningen har också till en början hänfört sig till denna bestämmelse, som alltså är dispositiv, och yrkat ”återbetalningsränta” för att sedan precisera sitt ränteyrkande på sätt som ovan

redovisats. Va-nämnden kan ha en viss förståelse för kommunens påpekande att grunderna för föreningens ränteyrkande är svårförståeliga; yrkandet skulle kunna uppfattas som avseende en del av själva saken. Så bör yrkandet dock inte förstås utan som ett yrkande att utfå avkastningsräntan. Som nyss nämnts skall i förevarande situation sådan ränta och inte dröjsmålsränta utgå. Föreningens ränteyrkande kan dock inte bifallas till större del än vad som kommunen i och för sig vitsordat.

Va-nämnden upptar slutligen till bedömning frågan om ersättning för kostnader i målet.

Enligt 14 § andra stycket lagen (1976:839) om statens va-nämnd kan part i mål av det här slaget på begäran tillerkännas ersättning av motparten för kostnad vid nämnden om det finns särskilda skäl för det. Bestämmelsen fanns tidigare i 44 § andra stycket va-lagen i dess lydelse före den 1 januari 1977.

Föredragande departementschefen anförde vid bestämmelsens tillkomst följande (prop. 1970:118 s 162): ”Vad beträffar kostnaderna (i nu aktuella fall) för förfarandet vid va-nämnden innebär (va-)utredningens förslag att vardera parten i princip själv skall bära sin kostnad. Utredningen räknar med att kostnaderna för brukarna blir ganska ringa eftersom den närmare utredningen i målet torde komma att tillhandahållas av huvudmannen. Förslaget innehåller emellertid ett undantag från huvudregeln att parterna själva skall svara för sina kostnader. Om särskilda skäl föreligger skall nämnden på begäran kunna tillerkänna part kostnadsersättning av motparten. Som motiv för detta förslag hänvisar utredningen till att handläggningen vid nämnden skall ersätta domstolsprövning. Jag anser den föreslagna regeln tillämplig även med den ställning va-nämnden får enligt mitt förslag och regeln har därför upptagits i paragrafens andra stycke. Jag vill dock understryka att den skall tillämpas bara när särskilda skäl föreligger, exempelvis när kostnaden har orsakats av försummelse från motpartens sida eller när en vinnande parts kostnader har blivit oskäligt stora på grund av motpartens sätt att utföra sin talan.” Vid tillkomsten av va-nämndslagen hänvisade föredragande departementschefen (prop. 1975/76:149 s 88) till vad han anfört vid tillkomsten av den motsvarande bestämmelsen i va-lagen.

Föreningen har som skäl för att kommunen bör ersätta dess kostnader i målet uppgett följande. Fråga är om ett s k pilotmål av stor betydelse för såväl kommunen som va-kollektivet. Det är ett omfattande mål som en enskild fastighetsägare inte har ekonomisk förmåga att föra om han inte får ersättning för sina kostnader, vilka kommer att vida överstiga det värde tvisten gäller. Det kan inte vara rättsordningens mening att en enskild fastighets-

ägare skall vara för sina kostnader i ett mål som är ägnat att undanröja en långvarig, landsomfattande ovisshet av utomordentlig ekonomisk betydelse för rikets kommuner och va-brukare. Föreningens resultaträkning för 1983, som var ett normalår, omslöt 292 000 kr. Att belasta föreningen med kostnader för detta mål vore förödande för föreningens ekonomi. – Föreningen fortsätter: Va-nämnden har tidigare i ett remissärende (redovisat ovan) uttalat att kommunen bör kontrollera och jämföra resultatet av va-verksamheten för olika år och eventuellt åstadkomma en resultatutjämnning över tiden. Kommunen har för den ifrågavarande perioden försummat detta. För den åsyftade tiden 1975–1977, beräknades överskotten bli respektive 16, 20 och 6 miljoner kr men blev i själva verket respektive 55,5 50,6 och 23,9 miljoner kr. Tydligt har kommunen inte efterkommit Va-nämndens uppmaning ty även om kontroll företagits har kommunen tillgodogjort sig överskotten trots allt större överskott under följande år.

Kommunen har invänt bl.a.: Det är förhållanden som angår processföringen och inte den sak som tvisten gäller som skall avgöra om ersättningsskyldighet för kostnader skall åläggas part. Ingen av de omständigheter föreningen åberopat utgör därför särskilda skäl enligt va-nämndslagen. Parterna torde visserligen vara ense om att fråga är om ett pilotmål av stor betydelse för både kommunen och va-kollektivet men det bestrids att föreningen inte skulle ha ekonomisk förmåga att föra målet. Föreningens talan har tillskyndats av Sveriges Bostadsrättsföreningars Centralorganisation och det kan antas att organisationen har sådant intresse i målet att det inte kan uteslutas att föreningen kan påräkna stöd från organisationen även för kostnaderna. – Oavsett att endast processuell försummelse, till vilken inte kommunen gjort sig skyldig, kan läggas part till last vid bedömningen av kostnadsfrågan, har kommunen inte försummat sig på sätt föreningen gör gällande.

Va-nämnden gör följande bedömning i kostnadsfrågan.

Uttalandet i lagens förarbeten att kostnaderna för brukaren blir ganska ringa har av naturliga skäl inte samma aktualitet i mål av det här slaget. Föreningen har uppenbarligen nedlagt stora kostnader på målet och det kan inte – oavsett den betydelse Va-nämnden tillmätt föreningens utredningar – anses att kostnaderna varit onödiga. Ersättningsfrågan bör ses mot denna bakgrund.

De exempel föredragande departementschefen ger på ”särskilda skäl” är närmast att jämställa med vad som sägs i 18 kap 6 § rättegångsbalken, alltså försummelser i processföringen. Föreningens

påstående att kommunen inte iakttagit Va-nämndens "uppmaning" i det tidigare nämnda remissutlåtandet kan uppfattas som ett påstående att kommunen föranlett en onödig rättegång. Det kan dock inte anses att några processuella försummelser förekommit i målet. Frågan är då om föredragandens exemplifiering är att uppfatta som exklusiv eller att i vart fall endast omständigheter av samma sort kan komma att betraktas som "särskilda skäl". En sådan tolkning synes dock alltför snäv och den skulle enligt Va-nämndens mening kunna leda till materiellt otillfredsställande resultat. Det kan inte heller ha varit lagstiftarens mening att – även om huvudregeln är att kostnader inte skall utdömas – möjligheterna för en part att få ersättning för berättigade kostnader skulle vara så begränsade.

Parterna är ense om att målet är av principiell betydelse och att utgången i målet är av intresse även för andra än parterna. Målet har vidare väckt stor uppmärksamhet, inte bara inom fackkretsar. Genom handläggningen vid Va-nämnden har sakfrågan fått en allsidig belysning och ovissheten om avgiftsuttagets förenlighet med va-lagen undanröjts. Härtill har föreningen – och självfallet även kommunen aktivt medverkat. Föreningens yrkande om återbetalning av för mycket erlagda avgifter jämte ränta har vidare till övervägande del bifallits.

Under hänvisning till det ovan anförda och med framhållande av de alldeles speciella förhållandena i det här målet finner Va-nämnden sådana skäl föreligga att föreningen bör tillerkännas ersättning för sina kostnader i målet. Kommunen har inte bestritt skäligheten av de yrkade kostnaderna.

Va-nämnden biföll på det sättet föreningens talan beträffande saken att nämnden förpliktade kommunen att till föreningen utge 16 415 kr jämte 7 % ränta på 1 715 kr från den 31 december 1975, 7,5 % på 2 195 kr från den 31 december 1976, 8,5 % ränta på 697 kr från den 31 december 1977, 8,5 % ränta på 2 647 kr från den 31 december 1978, 9,5 % ränta på 3 625 kr från den 31 december 1979, 9,5 % ränta på 3 058 kr från den 31 december 1980 och 11 % ränta på 2 478 kr från den 31 december 1981, allt tills betalning sker.

Vidare förpliktade Va-nämnden kommunen att ersätta föreningen för kostnader i målet med fordrade 137 308 kr, varav 80 000 kr ombudsarvode, jämte 6 % ränta på förstnämnda belopp från dagen för beslutet tills kostnaderna betalas.

Beslut: 1984-11-28, BVa 118

Mål nr: Va 46/83

*Beslutsbilaga***VA-VERKETS RESULTAT 1975–1981***Justerings av redovisade resultat*

De redovisningsmässiga konsekvenserna av nämndens bedömning beräknas med utgångspunkt i kommunens resultaträkningar. De i målet tvistiga kostnadsposterna justeras med belopp som motsvarar skillnaden mellan de av kommunen uppgivna kostnaderna och motsvarande, av nämnden beräknade, nödvändiga kostnader.

De poster för vilka särskilda beräkningar krävs gäller grundränta. Räntejusteringen görs i två steg: räntejustering I och II. Det första avser inverkan av restskuldens (det bokförda värdets) storlek, det andra inverkan av räntesatsens höjd. Dessa beräkningar sammanfattas i tabellerna 1 och 2.

Det sammanlagda resultatet av nämndens bedömning, som gäller meravskrivningar, grundränta, merränta och skatter anges i tabell 3.

Föreningens andel av överskjutande avgiftsuttag

Den metod som föreningen använt för att beräkna sin andel av det totala överskjutande avgiftsuttaget har inte bestritts och tillämpas även vid nämndens beräkning av de belopp som kan tillkomma föreningen; dessa framgår av tabell 4.

Finansieringsanalys

Finansieringsförhållandena framgår av den beräkning som gjorts med utgångspunkt i kommunens redovisning och uppgivna genomsnittliga bokförda värden under 1974–1981: tabell 5. Analysen är inte exakt eftersom bokvärdena är genomsnittssiffror och inte representerar bokslutstillfällena. De periodiseringsfel som därigenom uppkommer utjämnas dock under en följd av år. Analysen kan därför anses ge en god bild av finansieringsförhållandena under den i målet aktuella perioden.

Avkastning på eget kapital

Vid tillämpningen av kommunens redovisningsprinciper måste såväl meravskrivningar som merränta och större delen av grundräntan räknas som avkastning av det egna kapitalet. I detta fall reduceras inte det bokförda värdet med meravskrivningarna. Eftersom kommunen uttar även den på merränta och meravskrivning belöpande skatten motsvarar avkastningen dubbla beloppet före skatt. Rätteligen borde även kommunalskatten inräknas i avkastningen eftersom den är en ren intäkt för kommunen. Detta har dock inte gjorts i tabell 6 A.

Vid beräkning av den avkastning som Va-nämndens bedömning medför ingår varken merränta eller meravskrivning i avkastningen. Meravskrivningen reducerar det bokförda värdet som i tabell 6 B motsvarar det justerade bokförda värdet enligt tabell 1.

Vid beräkningen i tabell 6 B beaktas även inverkan av landstingsskatten. Denna kan med acceptabel noggrannhet beräknas med ledning av de uppgifter kommunen lämnat.

Va-verkets resultat 1971–1974

I kommunens resultaträkningar för 1971–1973 redovisas merränta och meravskrivningar samt skatter ospecificerade. Resultatberäkningen för dessa år kan därför inte göras på samma sätt som för perioden 1975–1981. Beräkningen begränsas därför till enbart inverkan av merräntan.

Med utgångspunkt i redovisningarna 1974–1979 har i tabell 7 en "avskrivningsfaktor" beräknats, vilket gör det möjligt att analogivis även beräkna merräntan för 1971–1973.

De justerade resultatet med hänsyn tagen till merräntan anges i tabell 8. Det bör observeras att om även grundränta och skatter beaktats så skulle resultaten ha visat större överskott.

Tabell 1 Justering av grundränta: I

Rad	Bokföringspost	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981
1	Bokfört värde, Mkr	727	777	826	869	909	940	972	1005
2	Meravskrivning "	14,4	18,3	21,1	25,2	29,7	35,5	46,0	55,5
3	Ackumulerade meravskrivningar 1)	"	–	14	33	54	79	109	144
4	Justerat bokfört värde 2)	"	763	793	815	830	831	828	815
5	Justeringsfaktor 3)		0,982	0,960	0,938	0,913	0,884	0,852	0,811
6	Bokförd grundränta, Mkr		49,8	60,5	71,9	75,9	88,0	90,7	108,9
7	Justerad 4)	"	48,9	58,1	67,4	69,3	77,8	77,3	88,3
8	Räntedifferens 1 5)	Mkr	+0,9	2,4	4,5	6,6	10,2	13,4	20,6

1) Enligt beräkning i tabell 8 uppgår de 1971–1973 ackumulerade meravskrivningarna till ca 35 Mkr Eftersom beräkningen inte är fullt säker medtas inte detta belopp här.

2) Rad 1–rad 3 3)Rad 4/rad 1 4)Rad 5xrad 6 5) Rad 6–rad 7

Tabell 2 Justering av grundränta: II

Rad	Bokföringspost	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981
1	Total långfr medelupplån. Mkr	4430	4496	4548	4587	4585	4544	4617
2	Räntebetalningar "	291	315	337	350	360	372	407
3	Genomsnittlig räntesats %	6,57	7,00	7,42	7,63	7,86	8,18	8,82
4	Kursdifferenser, summa Mkr	-3,9	-9,2	-3,1	+6,4	+34,3	-8,7	+7,1
5	Genomsnittlig räntejustering härav %	-0,09	-0,20	-0,07	+0,14	+0,75	-0,19	+0,15
6	Effektiv genomsnittlig ränta %	6,48	6,80	7,35	7,77	8,61	7,99	8,97
7	Beräknad räntekostnad 1) Mkr	49,4	53,9	59,9	64,5	71,5	66,2	73,1
8	Justerad grundränta enl tab 1 "	48,9	58,1	67,4	69,3	77,8	77,3	88,3
9	Räntedifferens II 2) "	-0,5	+4,2	7,5	4,8	6,3	11,1	15,2

1) Beräknad på justerat bokfört värde enligt tabell 1, rad 4

2) Rad 8 - rad 7

Tabell 3 Justering av redovisat resultat

Resultatpost	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	Summa/ medeltal
Redovisat								
resultat, Mkr	+12,8	-1,2	-42,3	+5,6	-5,5	+34,0	+10,6	+14,0
Merränta "	+24,4	+30,7	+41,0	+48,3	+68,0	—	—	+212,4
Räntejustering I,"	+0,9	+2,4	+4,5	+6,6	+10,2	+13,4	+20,6	+58,6
Räntejustering II"	-0,5	+4,2	+7,5	+4,8	+6,3	+11,1	+15,2	+48,6
Skatt på merränta och meravskrivn"	+10,7	+13,5	+5,5	+12,8	+29,0	+19,9	+15,5	+106,9
Justerat resultat, "	+48,3	+49,6	+16,2	+78,1	+108,0	+78,4	+61,9	440,5
Redovisade intäkter,"	248,1	275,1	275,5	339,4	430,6	425,8	433,9	2429,7
Relativt resultat %	19,5	18,0	5,9	23,0	25,1	18,4	14,3	18,1 1)
								(17,7) 2)

- 1) Vägt medelvärde
2) Aritmetiskt medium

Tabell 4 Föreningens andel av justerat resultat

Rad Resultat	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	Summa/ Medeltal
1 Justerat resultat, Mkr	48,3	49,6	16,2	78,1	108,0	78,4	61,9	440,5
2 Debiterad vattenmängd, Mn ³	94,3	93,5	84,7	84,0	82,3	83,5	81,9	604,2
3 Justerat resultat, öre/m ³	51,2	53,0	19,1	93,0	131,2	93,9	75,6	72,9 1) (73,9) 2)
4 Sökandens förbrukning, m ³	3349	4138	3642	2847	2762	3257	3278	
5 Sökandens andel, kr	1715	2195	697	2647	3625	3058	2478	16415
6 Sökandens yrkande, "	2344	2855	1275	3274	4253	3908	3278	21187

1) Vägt medelvärde
2) Aritmetiskt medium

Tabell 5 Finansieringsanalys

Rad Bokföringspost	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	Summa
1 Utg bokvärde Mkr	777	826	869	909	940	972	1005	
2 Grundavskrivn +	30	34	36	38	39	41	43	261
3 Summa =	807	860	905	947	979	1013	1048	
4 Ing bokvärde -	727	777	826	869	909	940	972	
5 Summa ny- anskaffning =	80	83	79	78	70	73	76	539
6 Grundavskrivn	30	34	36	38	39	41	43	261
7 Meravskrivn +	18	21	25	30	35	46	55	230
8 Summa av- skrivning	48	55	61	68	74	87	98	491
9 Differens 5–8	+32	+28	+18	+10	-4	-14	-22	+48

Tabell 6A Beräknad avkastning på eget kapital enligt kommunens bokföring

Rad bokföringspost	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	Summa/ Medeltal
1 Bokfört värde Mkr	777	826	869	909	940	972	1005	
2 Därav upplå- ning 1)	" 311	330	348	364	376	389	402	
3 Därav eget kapital	" 466	496	521	545	564	583	603	3778
4 Erlagd skuld räntesats	% 6,48	6,80	7,35	7,77	8,61	7,99	8,97	
5 Bokförd grund- ränta Mkr	49,8	60,5	71,9	75,9	88,0	90,7	108,9	
6 Erlagd skuld- ränta	20,2	22,4	25,6	28,3	32,4	31,1	36,1	
7 Ränte- differens	29,6	38,1	46,3	47,6	55,6	59,6	72,8	349,6
8 Räntediff, % av eget kap	6,35	7,68	8,89	8,74	9,86	10,22	12,08	9,25 2)
9 Bokförd merränta Mkr	24,4	30,7	41,0	48,3	68,0	–	–	212,4
10 Merränta, % av eget kap		5,24	6,19	7,87	8,86	12,06	–	-5,62 2)
11 Bokf. "mer- avskrivning" Mkr	18,3	21,1	25,2	29,7	35,5	46,0	55,5	231,3
12 "Meravskriv- ning", % av eget kapital	3,93	4,25	4,84	5,45	6,29	7,9	9,20	6,12 2)
13 "Nettoavkast- ning", % av eget kapital	15,5	18,1	21,6	23,0	28,2	18,1	21,3	21,0 2) (20,9) 3)
14 "Avkastning före skatt", 4) %	31	36	43	46	56	36	43	42 2) (42) 3)

1) Upplåning antas genomsnittligt motsvara 40 % av kapitalet

2) Vägt medeltal 3) Aritmetiskt medium 4) 2xrad 13

Tabell 6 B Beräknad avkastning på eget kapital enligt va-
nämndens bedömning

Rad Bokföringspost	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	Summa/ Medeltal
1 Justerat bokfört värde, Mkr	763	793	815	830	831	828	815	
2 Därav eget kap	458	476	489	498	499	497	489	3406
3 Använd ränte- sats %	6,48	6,80	7,35	7,77	8,61	7,99	8,97	
4 Erhållen ränta Mkr	29,7	32,4	35,9	38,7	43,0	39,7	43,9	
5 Ber. lands- tingsskatt "	2,0	2,3	1,2	2,5	4,9	9,8	7,6	
6 Nettoavkastn "	27,7	30,1	34,7	36,2	38,1	29,9	36,3	233,0
7 Nettoavkastn %	6,1	6,3	7,1	7,3	7,6	6,0	7,4	6,84 1) (6,83) 2)
8 Avkastning före skatt %	12,1	12,6	14,2	14,5	15,3	12,0	14,8	13,6
1) Vägt medelvärde								
2) Aritmetiskt medium								

Tabell 7 Avskrivningsfaktor

Rad Bokföringspost	1974	1975	1976	1977	1978	1979
1 Internräntesats %	7,0	7,0	7,5	8,5	8,5	9,5
2 Merränte, Mkr	19,1	24,4	30,7	41,0	48,3	68,0
3 Meravskrivning, "	14,4	18,3	21,1	25,2	29,7	35,5
4 Meravskrivningskvot 1)	0,754	0,750	0,687	0,615	0,615	0,522
5 Meravskrivningsfaktor, 2) %	5,28	5,25	5,15	5,23	5,23	4,96

1) Rad 3/rad 2
2) Rad 4xrad 1

Tabell 8 Resultatjustering 1971–1974

Rad Bokföringspost	1971	1972	1973	1974	Summa
1 Redovisat resultat, vatten, Mkr	6,2	8,2	2,5		
2 " " , avlopp "	-8,2	-0,2	-8,0		
3 " " , summa "	-2,0	+8,0	-5,5	-26,8	-26,3
4 Meravskrivning + merränta, vatten, "	6,3	9,4	10,9		
5 Meravskrivning i merränta, avlopp, "	12,0	19,7	20,9		
6 Meravskrivning + merränta, summa, "	18,3	29,1	31,8	33,5	112,7
7 Internräntesats, %	6,0	6,5	7,0	7,0	
8 Meravskrivningsfaktor %	5,25	5,25	5,25	5,28	
9 Summa 7 + 8	11,25	11,75	12,25	12,28	
10 Beräknad merränta, Mkr 1)	9,8	16,1	18,2	19,1	63,2
11 Justerat resultat 2)	+7,8	+24,1	+12,6	-7,7	+36,9
12 Beräknad meravskrivning 3)	8,5	13,0	13,6	14,4	49,5

1) Rad 6xrad 7/rad 9 2) Rad 3+rad 10 3) Rad 6 – rad 10

Kommunen fullföljde talan och yrkade att Vattenöverdomstolen skulle helt ogilla den av föreningen vid Va-nämnden förda talan.

Föreningen bestred ändring.

Parterna yrkade ersättning för rättegångskostnader i Vattenöverdomstolen.

Vattenöverdomstolen yttrade:

Parterna har till ytterligare utveckling av sin talan anfört följande.

Kommunen: Till grund för bestridandet anføres numera i första hand att självkostnadsregeln inte åsidosatts och i andra hand att retroaktiv återbetalningsskyldighet inte kan åläggas. – Kommunen, som för övrigt inte är bokföringsskyldig enligt bokföringslagen, har iakttagit god bokföringssed. För att riktigt förstå kommunens taxekalkylmetod måste man noga skilja mellan externa utgifter (amorteringar och räntor) och interna kalkylposter (avskrivningar, ränteersättningar, ersättning för höjda reinvesteringsskostnader). Kommunen kan därför inte godtaga att den externa räntan tillämpas som norm vid fastställande av den interna räntekalkylposten. Vad gäller den bokföringsmässiga behandlingen av meravskrivningarna vidhålls att den är i överensstämmelse med den företrädesvis tillämpade metoden för öppen redovisning och att departementschefen inte tagit avstånd från denna metod utan uttryckligen sagt sig inte vilja förorda någon bestämd redovisningsmetod. I anslutning till Va-nämndens anmärkning om sekundärkredit kan påpekas att kostnaden för sådan kredit för åren 1975–1981 med god marginal täcker den av kommunen tillämpade internräntan. Enligt kommunens mening är Va-nämndens finansieringsanalys i tabell nr 5 i beslutsbilagan ofullständig. Analysen tar inte hänsyn till amortering på ”främmande kapital” och förändringar av va-verkets rörelsekapital. Vidare är den framräknade investeringsvolymen felaktig. Finansieringsanalysen har sådana brister att den inte kan tjäna som underlag för det slut som Va-nämnden kommit till beträffande internräntans storlek. Härtill kommer att va-utgifter bör hållas på en över tiden så jämn nivå som möjligt varför internräntan bör bestämmas så att den ligger på en nivå som möjliggör upplåning vid oförutsedda händelsen (brand, översvämning, ras o dyl) utan att avgifterna skall behöva påverkas i någon större utsträckning. Vidare kan kommunen inte godtaga Va-nämndens beräkning av avkastning på eget kapital; va-verket har inte något eget kapital i gängse mening, avkastningsbegreppet måste i detta fall avse totalt förvaltad kapital och räntesatsen kan

inte kalkylmässig fördubblas för att räkna fram avkastningen före skatt. Dessutom är beräkningen i sig felaktig. Vad gäller reallånebegreppet är värt att notera att svensk rätt allmänt sett accepterar indexklausuler på civilrättsens område. I fråga om tomträttsavgäld har Högsta domstolen godtagit ett realt avkastningskrav på markvärdet. Vid bedömningen av avgiftsuttagets laglighet bör hänsyn tas till alla de faktorer som rätteligen skulle ligga till grund för bestämmande av avgiftsunderlagets storlek. Norsborgs och Bornsjöns vattentäkter har sålunda medfört inskränkningar i kommunens möjligheter att exploatera den s k Bornsjöegendomen vilket medfört lägre räntabilitet. Kommunens redovisningssystem är nu emellertid sådant att alla dessa faktorer inte belastar va-verket. – Även om lagstiftaren av olika anledningar inte införde någon bestämmelse i va-lagen om förutsättningar för retroaktiva beslut är det likväl klart uttalat i va-lagens förarbeten vilka riktlinjer de dömande myndigheterna bör följa i denna fråga. Målet avser inte en sådan undantagssituation som enligt va-utredningen motiverar ett retroaktivt beslut med allmän räckvidd. På grund av regeringsrättens dom den 12 september 1977 och det förhållandet att kommunfullmäktiges följande beslut om höjningar av va-taxan inte i något fall har överklagats har kommunen i god tro kunnat utgå från att uttagen varit i överensstämmelse med 24 § va-lagen. – Va-nämndens uppfattning att föreningens förstahandsyrkande avseende ränta skall förstås som ett yrkande att utfå avkastningsränta är felaktig. Regeln om avkastningsränta återfinns i 2 § andra stycket räntelagen. Denna regel omfattar inte fall då betalning går åter enligt principerna om *condictio indebiti*, när betalningsmottagaren är i god tro och liknande fall. Förhållandena är därför närmast sådana att avkastningsränta inte skall utgå.

Föreningen: Det bestrids att exploateringskostnader för va, för vilka kommunen tar betalt i form av tomträttsavgäld, skall belasta avgiftsunderlaget. Det bestrids också att den omständigheten att kommunen inte kan exploatera skyddsområdet kring Bornsjön för mera räntabla ändamål skulle utgöra någon verklig kostnad som kan påverka avgiftsunderlaget. Den omständigheten att kommunförbundet rekommenderat viss beräkning av kapitaltjänstkostnader kan inte vara skäl mot återbetalning. Mot kommunens invändningar avseende ränta på återbetalda medel, bl.a. jämförelsen med *condictio indebiti* och betalningsmottagarens goda tro, erinrar föreningen att kommunen varit i allt annat än god tro beträffande avgiftsdebiteringen. Det saknas grund för att kommunen trots återbetalningsskyldighet skulle vinna avkastningsränta på va-abonnenternas bekostnad.

Va-lagens självkostnadsprincip innebär att avgifterna för kommunens va-anläggning inte får sättas högre än vad som behövs för att täcka nödvändiga kostnader för denna. Principens syfte är således att begränsa avgiftsuttaget så att överskott inte uppstår i verksamheten. För att kunna utröna om principen iakttagits eller ej är det därför nödvändigt att fastställa, dels om de i avgiftsunderlaget ingående kostnaderna över huvud taget har sådant samband med verksamheten att de kan betecknas som va-kostnader och dels till vilka högsta belopp dessa kostnader sammanlagt uppgår. Det anförda innebär att bedömningen i målet måste göras med ledning av en redovisning som – om inte va-lagen medger annat – grundas på ett bokföringsmässigt kostnadsbegrepp. Vattenöverdomstolen ansluter sig således till Va-nämndens uttalande om att prövningen i målet måste göras med utgångspunkt i kommunens externa redovisning. Härav följer att andra kostnader än de som upptagits i va-bokföringen inte kan beaktas.

Va-nämnden har funnit att kommunen under de aktuella åren tagit ut för höga avgifter till följd av att de kalkylerade kapitalkostnaderna överstigit självkostnaden. Vattenöverdomstolen delar den uppfattningen och instämmer i vad Va-nämnden anført om merräntan, meravskrivningarna och inkomstskatten. Beträffande den av Va-nämnden tillämpade internräntan beaktar Vattenöverdomstolen att kommunen inte haft något att invända mot att samma räntesats tillämpats för den del av kapitlet som skall anses utgöra lånade medel och den del som motsvaras av skattemedel. Va-nämnden har valt en räntesats som motsvarar ett genomsnitt av räntorna på kommunens totala långfristiga låneskuld med beaktande även av kursförluster och kursvinster vid belåning utomlands. Detta får anses väl förenligt med självkostnadsprincipen. Den av kommunen tillämpade metoden att fastställa en internränta som motsvarar genomsnittet av upplåningsräntorna för det närmast föregående året kan däremot, som föreningen hävdar, i en tid då räntorna stiger medföra avsteg från denna princip. Vattenöverdomstolen anser sig därför böra godta Va-nämndens val av räntesats för den tid målet gäller. Det sagda utesluter inte att för en annan tid kan ifrågakomma att fastställa räntesatserna på annat sätt.

Den som erlagt betalning utan att vara skyldig till det eller betalt större belopp än den verkliga skulden anses i allmänhet ha rätt att få tillbaka vad han erlagt för mycket. Frågan om Va-nämndens beslut i taxefrågor skulle ha denna ”retroaktiva” verkan berördes i va-lagens förarbeten, men någon bestämmelse härom infördes inte i lagen. Lagstiftaren har alltså inte tagit avstånd från

principens tillämplighet i va-förhållanden och praxis i va-tvister innehåller inget avståndstagande från principen. – Vattenöverdomstolen anser i likhet med Va-nämnden hinder ej föreligga mot att nu ålägga kommunen återbetalningsskyldighet.

Beträffande storleken av de belopp som skall betalas tillbaka saknas anledning att frånga Va-nämndens beräkning.

Föreningens yrkande om ränta på kapitalbeloppet kan inte förstås på annat sätt än som en begäran om gottgörelse för att den under viss tid avstått från de medel den erlagt till kommunen. I enlighet med allmänna principer och i överensstämmelse med va-praxis bör avkastningsränta utgå på återbetalningspliktigt belopp. Med hänsyn till parternas ståndpunkter i övrigt i räntefrågan har Vattenöverdomstolen ej att bedöma räntesatsen. Va-nämndens beslut i denna del skall således fastställas.

Föredragande departementschefens uttalande om de fall i vilka särskilda skäl kan anses föreligga att tillerkänna part kostnadsersättning vid Va-nämnden utgör bara en exemplifiering, som inte utesluter att ersättning kan utdömas även under andra omständigheter. Förevarande mål är pilotmål av stort allmänt intresse för allmän va-anläggnings huvudmän och brukare. Vidare får det antagas ha varit till stor fördel för Stockholms kommun – inte minst ur kostnadssynpunkt – att dessa tvistigheter behandlats i mål mellan kommunen och endast en brukare av den allmänna va-anläggningen. Skäl föreligger därför att – oaktat processuell försummelse inte förekommit från kommunens sidan – ålägga kommunen ersättningsskyldighet för föreningens kostnader vid Va-nämnden.

På grund av det ovan anförda skall Va-nämndens avgörande fastställas.

Vattenöverdomstolen fastställde Va-nämndens avgörande och förpliktade kommunen att ersätta föreningen dess kostnader i Vattenöverdomstolen.

Dom: 1986-05-07, DTVa 10

Mål nr: TVa 32/84

Kommunen (i Högsta domstolen benämnd staden) sökte revision.

Staden yrkade befrielse från återbetalningsskyldighet gentemot föreningen. I andra hand yrkade staden att det belopp som den skulle återbetala till föreningen nedsätts till 11.840 kr. För det fall att återbetalningsskyldighet åläggs staden yrkande den att ränta ej

skulle utgå för tid före den 14 mars 1983, då staden delgavs ansökan i målet; staden medgav ränta från nämnda dag till betalning sker enligt 6 § räntelagen i dess lydelse före den 1 juni 1984.

Staden yrkade vidare att den oavsett målets utgång i själva saken måtte frikännas från skyldigheten att ersätta föreningen dess kostnader å målet vid Va-nämnden. Slutligen yrkade staden att den måtte befrias från skyldighet att ersätta föreningens kostnader i Vattenöverdomstolen samt att i stället staden måtte tillerkännas ersättning för sina kostnader där.

Föreningen bestred ändring.

Parterna fordrade ersättning för rättegångskostnader i Högsta domstolen.

Högsta domstolen yttrade:

Som grund för sin till Högsta domstolen fullföljda talan om befrielse från återbetalningsskyldighet har staden åberopat dels att de av föreningen för åren 1975 – 1981 erlagda bruksavgifterna ej överstigit vad staden ägt ta ut enligt 24 § lagen (1970:244) om allmänna vatten- och avloppsanläggningar (va-lagen), dels att staden, även om så skulle befinnas ha skett, inte kan åläggas skyldighet att återbetala någon del av avgifterna. Högsta domstolen har i beslut den 25 november 1987 ej funnit att meddela prövningstillstånd beträffande den förra frågan men meddelat prövningstillstånd beträffande den senare.

I beslutet den 25 november 1987 har Högsta domstolen vidare meddelat prövningstillstånd beträffande följande frågor, nämligen om principen för beräkning av ränta på belopp som omfattas av återbetalningsplikt, om skyldighet att ersätta rättegångskostnader i Va-nämnden och om fördelningen av kostnader å målet i Vattenöverdomstolen. Slutligen bör anmärkas att Högsta domstolen i beslutet ej funnit skäl att meddela prövningstillstånd såvitt gällt av staden fullföljd talan mot ett av Vattenöverdomstolen den 12 september 1985 meddelat beslut under rättegången, varigenom domstolen ej tillåtit staden att till stöd för sitt andrahandsyrkande åberopa den omständigheten att vattenleveranserna under den i målet ifrågavarande tiden skett från staden till vissa grannkommuner.

Vad gäller själva saken har Högsta domstolen till följd av beslutet den 25 november 1987 att i målet utgå från att staden för de ifrågavarande åren av föreningen uttagit avgifter, vilka i enlighet med vad Va-nämnden och Vattenöverdomstolen funnit överskridit vad som behövts för att täcka nödvändiga kostnader och sålunda uppgått till högre belopp än som varit tillåtna enligt 24 § va-

lagen. Som förut har angetts har staden emellertid bestritt återbetalnings-skyldighet även för det fall att de uttagna avgifterna skulle ha varit för höga. Staden har därvid gjort gällande att det ej är avsett att ett ingripande av Va-nämnden skall kunna få retroaktiv verkan i ett sådant fall som det förevärande.

I sistnämnda hänseende har staden hänfört till sig vissa uttalanden av 1964 års va-utredning och inom lagrådet under förarbetena till va-lagen. I enlighet med vad som återgetts i Va-nämndens beslut anförde 1964 års va-utredning i det av staden åberopade uttalandet bl.a. (SOU 1967:65 s 107 f) att det borde var en genomgripande strävan från Va-nämndens sida att inte låta sina ingripanden få retroaktiv karaktär. För huvudmannen kunde enligt vad utredningen framhöll retroaktiva verkningar av beslut som innebar ändring av rättsförhållande till brukare medföra orimliga besvär. Utredningen uttalade att det givetvis inte kunde bli fråga om att genom någon generell regel hindra retroaktiv giltighet av Va-nämndens beslut. Frågan om beslutens giltighet i tiden fick avgöras efter allmänna rättsgrundsatser från fall till fall. Undantagsvis kunde enligt utredningen retroaktiv tillämpning vara klar befogad, t.ex. om viss brukare genom uppenbar felräkning, som upptäcks först efter hand, vid ett antal debiteringstillfällen påförts för hög – eller eventuell för låg – avgift. Skulle uppenbar felräkning ha drabbat alla brukare och drabbat dem lika eller något så när lika, kunde det enligt utredningen vara anledning att bedöma frågan om retroaktivitet på annat sätt. Utredningen framhöll att beräkningarna givetvis borde rättas till men att det i en sådan situation ofta torde framstå som meningslöst att retroaktivt reglera vad som inträffat.

Vid behandlingen av den remiss till lagrådet som föregick propositionen med förslag till 1970 års va-lag återgav två av lagrådets ledamöter vad utredningen anfört om att Va-nämnden i allmänhet inte borde låta sina ingripanden få retroaktiv karaktär men att någon generell regel härom inte kunde uppställas samt förklarade, att man i stort sett kunde ansluta sig till dessa uttalanden (prop. 170:118 s195). Däremot berördes inte frågan av chefen för justitiedepartementet vare sig i lagrådsremissen eller vid anmälan av frågan om proposition efter lagrådets hörande. Någon bestämmelse i ämnet finns ej heller i va-lagen.

I dess nyss återgivna uttalandena har som synes inte tagits avstånd från tanken att Va-nämndens avgöranden stundom kan tänkas få retroaktiv verkan; uttalandena har snarare syftat till att ange den inriktning Va-nämndens prövning normalt borde ha i detta hänseende. Utredningens uttalanden i frågan är delvis obestämda och den närmare innebörden av dem är inte helt klar. Dessutom måste

beaktas att utredningen utgick från att Va-nämnden skulle få behörighet att besluta i en tvist endast om parterna var ense om att överlämna den till nämndens avgörande och att nämnden i princip inte skulle meddela bindande föreskrifter för parterna utan lämna åt dem själva att genom ändringar i va-avtalet åstadkomma rättelse. Och de ledamöter av lagrådet som uttalade sig i frågan hade för sin del förordat en ordning enligt vilken Va-nämndens kompetensområde borde omfatta endast frågor om prövning av allmänna bestämmelser och taxa men ej andra va-tvister, således inte t.ex. fullgörelseyrkanden (se prop. 1970:118 bl.a. s 117 och 193 f).

De berörda uttalandena gjordes sålunda mot bakgrund av förutsättningar beträffande Va-nämndens kompetensområde som i grundläggande hänseenden skiljer sig från den ordning som va-lagen slutligen kom att bygga på. Redan med hänsyn till detta synes uttalandena inte kunna tillmätas avgörande vikt för frågan i vad mån beslut i mål av förevarande slag kan tilläggas tillbakaverkande kraft. I betraktande härav och av att spørsmålet om retroaktivitet ej i övrigt berördes under förarbetena till va-lagen, kan det ej anses oförenligt med grunderna för lagen att huvudmannen för en va-anläggning åläggs återbetalningsskyldighet för erlagda bruksavgifter i den mån dessa befunnits klart överstiga vad som får tas ut enligt 24 § va-lagen.

Av vedertagna civilrättsliga och offentlighetsrättsliga grundsatser får anses följa att återbetalningsskyldighet uppkommer i fall som nu sagts, såvida inte särskilda omständigheter talan för en annan bedömning. En sådan särskild omständighet kan tänkas vara exempelvis att huvudmannen sört för eller ämna sörja för att vad som uttagits för mycket kommer avgiftskollektivet till godo (jfr Bohlin, Kommunala avgifter, 1984 s 333–335), något som från stadens sida emellertid ej påstås i detta mål. I överensstämmelse med vad som i allmänhet gäller vid tillämpningen av den s k självkostnadsprincipen på det kommunala området ligger vidare i sakens natur att återbetalningsskyldighet för avgifter som erlagts i enlighet med fastställd och lagakraftvunnen taxa kan aktualiseras endast i händelse av en väsentlig avvikelse från självkostnaderna. I förevarande fall måste fråga anses vara omen sådan väsentlig avvikelse; enligt den bedömning av Va-nämnden och Vattenöverdomstolen som Högsta domstolen har att utgå från har överuttaget motsvarat i genomsnitt 18 procent under de aktuella åren.

Vad som i övrigt åberopas från stadens sida kan ej anses innefatta sådana särskilda skäl som skulle kunna befria staden från återbetalningsskyldighet.

Vid nu angivna förhållanden skall staden åläggas skyldighet att till föreningen återbetala de belopp som Va-nämnden och Vattenöverdomstolen bestämt.

Föreningens ränteyrkande avser numera för vart och ett av de belopp som omfattas av återbetalningsplikten ränta från den 31 december det år till vilket beloppet hänför sig, medan staden har bestritt att utge ränta för tid innan den delgavs ansökan i målet.

Enligt 2 § andra stycket räntelagen (1975:635) kan ränta utgå på en fordran för tid innan den är förfallen, om fordringen avser återgång av betalning då avtal hävts till följd av betalningsmottagarens kontraktsbrott eller på liknande grund; ränta – s k avkastningsränta – kan då utgå från den dag betalningen erlades. Av förarbetena till bestämmelsen framgår bl.a. att den är avsedd att tillämpas t.ex. i det fallet att betalning återgår vid ogiltighet av avtal, och det har också uttalats att bestämmelsen torde kunna begagnas analogivis när en köpeskilling har betalats i sin helhet och det därefter blir bestämt att avdrag på köpeskillingen skall ske. Däremot har regeln om avkastningsränta ej avsetts omfatta fall då betalning går åter enligt principen om *condicito indebiti*, när betalningsmottagaren är i god tro, och liknande situationer. Bedömningen av förekommande gränsfall har överlämnats åt rättspraxis (se prop. 1975:102 s 93 ff och 55 f).

Grunden för stadens återbetalningsskyldighet kan i förevarande fall beskrivas så att den taxa som legat till grund för stadens debiteringar av brukningsavgifter har befunnits ogiltig i förhållandet mellan parterna till den del den lett till högre avgiftsuttag än som är medgivet enligt 24 § va-lagen. Att under motsvarande förhållanden avkastningsränta hade skolat utgå för det fall fråga varit om ett privaträttsligt avtal och detta oberoende av om betalningsmottagaren varit i god tro får anses följa av grunderna för den berörda bestämmelsen i räntelagen. Det förhållandet att i förevarande fall den ursprungliga betalningen inte grundat sig på avtal utan på ett i offentligrättslig ordning fattat beslut kan ej föranleda en för den återbetalningsberättigade mindre gynnsam bedömning.

Den ränta vartill föreningen är berättigad skall alltså i enlighet med dess yrkande utgå som avkastningsränta. Stadens inställning får anses vara så att förstå att den för sådant fall ej haft erinran mot vad föreningen i överensstämmelse med Vattenöverdomstolens dom yrkat i fråga om utgångspunkt för ränteberäkning och räntefot.

I fråga om kostnaderna å målet vid Va-nämnden ansluter sig Högsta domstolen till Vattenöverdomstolens bedömning.

Vid denna utgång skall Vattenöverdomstolens domslut fastställas såväl i själva saken som beträffande rättegångskostnaderna samt staden förpliktas att ersätta föreningen dess rättegångskostnader i

Högsta domstolen. Högsta domstolen finner ej skäl att, som staden ifrågasatt, frångå vad föreningen yrkat i sistnämnda hänseende.

Dom: 1988-09-27, DT 32

Mål nr: T312/86

Högsta domstolen fastställde Vattenöverdomstolens domslut såvitt var i fråga och förpliktade staden att ersätta föreningen dess rättegångskostnader.